

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΧΡΥΣΟΒΕΡΓΗΣ
Δρ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ-ΟΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΟΣ

Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ Γ΄ Ο ΕΚ ΖΑΓΟΡΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟΥ ΑΝΑΒΑΠΤΙΣΜΟΥ. ΟΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΤΟΥ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ

1. Ἡ ἐξέλιξη τῆς ἔριδας

Ἀφορμὴ τῆς ἔριδας τοῦ Ἀναβαπτισμοῦ ὑπῆρξε ἡ κατὰ τὸ ἔτος 1751 ἀπόφαση τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου Ε΄ νὰ ἀναβαπτίζονται οἱ προσερχόμενοι σπὶν Ὁρθόδοξῃ Ἐκκλησίᾳ Καθολικοί. Ἐπιπρόσθετα, συνέστησε στοὺς κληρικούς τῆς Πόλης νὰ κηρύττουν τὸν Ἀναβαπτισμό τῶν Καθολικῶν καὶ τῶν Ἀρμενίων, ἐνῶ μέχρι τότε γίνονταν δεκτοὶ μὲ Χρῆσμα¹.

Τὸ πρόβλημα τοῦ Ἀναβαπτισμοῦ, συνδεδεμένο στενά καὶ μὲ τὰ Αὐξεντιανά², σφράγισε ἱστορικά καὶ θεολογικά τὸν σχετικὸ φτωχὸ σὲ θεολογικά ἐνδιαφέροντα ΙΗ΄ αἰῶνα, χωρὶς βέβαια νὰ παραθεωροῦμε καὶ τὴν λεγόμενη Φιλοκαλικὴ Ἀναγέννηση (Κίνημα τῶν Κολλυβάδων), ἡ ὁποία κατατάραξε τὸν φιλήσυχο Ἄθωνα, κατὰ τὸ δευτέρου μισοῦ τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνα.

Σύγχρονοι ἐρευνητές, ἀποτιμώντας τὴν ἐξέλιξη καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς, ἰσχυρίζονται ὅτι «οἱ θέσεις τῶν Κολλυβάδων ἀποκαλύπτουν μίαν ἀπροσδόκητη, γιὰ τὴν ἐποχὴ, θεολογικὴ ἐγρήγορη»³. Οἱ Κολλυβάδες ἀντιπαρέτασαν

¹ Ἀρχμ. Δημήτριος Γεωργιάδης, «Τὸ βάπτισμα τῶν αἰρετικῶν», *Νέα Σιών*, 19 (1924) σελ. 179.

² Π. Βασιλείου, λ. «Αὐξέντιος», *ΘΗΕ*, τ. 3. Στ. 474-475. Ἀθ. Χρυσοβέργης, *Ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Καλλίνικος Γ΄ ὁ ἐκ Ζαγοράς*, 1995, σσ. 26, 59, 60, 73, 80, 152, 156.

³ Χρ. Γιανναράς, *Ὁρθοδοξία καὶ Δύση σπὶν νεότερη Ἑλλάδα*, ἐκδ. Δόμος, σ. 178. Ἀθ. Χρυσοβέργης, *Οἱ θεολογικὲς κατευθύνσεις τοῦ πατριάρχου Καλλίνικου Γ΄ (1713-1791) καὶ τὰ βασικὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς του*, Λάρισα 2000, 131 κ. ἐξ., ὅπου ἐξετάζονται καὶ οἱ θεολογικὲς κατευθύνσεις τοῦ Καλλίνικου στὸ θέμα αὐτὸ καὶ παρατίθεται πλούσια βιβλιογραφία. G. Podskalsky, *Ἡ ἑλληνικὴ Θεολογία ἐπὶ Τουρκοκρατίας (1453-1821)*, ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 2008² σελ. 412. π. Θεμιστοκλῆς Μουρτζανός, *Γρηγόριος Κωνσταντᾶς. Ἐνας λόγιος συζητᾶ μὲ τὸν*

στόν ευρωπαϊκό Διαφωτισμό και τό κοσμικό του πνεῦμα τούς «Θεομένους, τούς Ἁγίους, και σπίν σοφία τοῦ κόσμου τίν θεία σοφία και τίν ἀγιοπνευματική ἐμπειρία»⁴. Κορυφαῖοι τοῦ κινήματος, ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης (1749-1809), ὁ ἅγιος Μακάριος Νοταρᾶς και ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος Πάριος. Τό κίνημά τους παρουσίαζε πολλές ἀναλογίες μέ τόν Ἡσυχασμό τοῦ 14ου αἰῶνα.

Σημειωτέον ὅτι τίν ἴδια ἐποχή ἀνέπτυξαν ἀναγεννητικό ἔργο, σέ καθαρά ὀρθόδοξες βάσεις, ὁ Τυρναβίτης δάσκαλος Ἰωάννης Πέζαρος και ὁ σπουδαῖος ἱεράρχης Πλαταμῶνος Διονύσιος⁵, οἱ ὁποῖοι ἀνήκαν και οἱ δύο σπίν ὀμάδα τοῦ πατρο-Κοσμᾶ και τοῦ Εὐγενίου Βούλγαρη⁶.

Ο ἸΗ' αἰῶνας ὑπῆρξε μία παραγμένη ἐποχή, κατά τίν ὁποία τό νέο συγκρούταν μέ τό παλαιό (εἴτε τή δοκιμασμένη παράδοση, εἴτε τή δυσκίνητη πιά συντήρηση). Εἶναι σημαντικό νά ἔχουμε ὀρθά κριτήρια, προκειμένου νά κρίνουμε κάθε ἐποχή. Ἐν προκειμένῳ, ἡ Ἀνατολή γνώριζε πολύ καλά τίς μόνιμες διαθέσεις τῆς Δύσης. Ὁ ἀντιδυτικισμός τῆς Ἀνατολῆς συνιστοῦσε περισσότερο αὐτοάμυνα και αὐτοπροστασία ἀπό τίν ἀλλοτριωμένη χριστιανική παράδοση τῆς Δύσης και τίν μεταβολή τῆς Θεολογίας ἀπό μέθοδο Θεώσεως σέ σχολαστικισμό, σέ διανοητικισμό και ἰδεολογία⁷.

Και κάτι ἀκόμα. Οἱ εὐρωπαϊκές δυνάμεις διεκδικοῦσαν τίν Πόλη γιά τόν ἑαυτό τους, ὅπως, ἄλλωστε, τό εἶχαν ἀποδείξει, και ὄχι γιά τούς Ἕλληνες. Δέν ἀντιπαθοῦσαν τίποτε περισσότερο οἱ ἀπόγονοι τῶν Φράγκων ἀπό τίν ἰδέα ἀνασύστασης τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμαϊκῆς (Ελληνικῆς) αὐτοκρατορίας. Ἐπρεπε νά μεσολαβήσουν πολλές ἀπογοητεύσεις, γιά νά συνειδητοποιηθεῖ αὐτή ἡ ἀλήθεια⁸. Ἦδη ἀπό τά μέσα τοῦ ΙΖ' αἰῶνα, ἀρχίζει νά γίνεται αἰσθητή ἡ παρακμή τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ Ἕλληνισμός ἀπό τόν ΙΗ' αἰῶνα ἀρχίζει νά σημειώνει πρόοδο σέ ὅλους τους τομεῖς.

Ὁ ἔθναρχικός ρόλος τῆς Ἐκκλησίας συνεχίζεται. Φαναριῶτες, συντεχνίες,

Διαφωτισμό και τίν Παράδοση, Λάρισα 2017, σσ. 425-426.

⁴ π. Γ. Μεταλλνός, *Τουρκοκρατία*, ἐκδόσεις Ακρίτας, Αθήνα 1989², σσ. 161-162.

⁵ Χρ. Περραιβός, *Σύντομος βιογραφία τοῦ ἀοιδίμου Ρήγα Φεραίου τοῦ Θετταλοῦ*, Ἀθήνα 1960, σελ. 50. Μιχ. Λαφαζάνης, *Ἰωάννης Πέζαρος (1749-1806)*, Τύρναβος 2009, σελ. 287. π. Θεμιστοκλῆς Μουρτζανός, ὁ.π., σελ. 161.

⁶ Ἀθ. Καρμῆς, *Εὐγένιος Βούλγαρης και οἱ πνευματικές ζυμώσεις τοῦ ΙΗ' αἰῶνα*, ἐκδ. Παρρησία, Ἀθήνα 2008.

⁷ Εὐρύτερη διαπραγμάτευση τῶν προβλημάτων αὐτῶν, βλ. Γ. Δ. Μεταλλνός, *Ὀρθοδοξία και Ἕλληνικότητα*, ἐκδ. Μίνυμα, Ἀθήνα 1987. G. Podskalsky, ὁ.π., σσ. 12-476.

⁸ π. Γ. Μεταλλνός, *Τουρκοκρατία...*, σελ. 93.

ξένοι πρέσβεις καί ἄλλοι κοινωνικοί παράγοντες συνθέτουν τόν καμβά τῆς κοινωνίας τῆς Πόλης. Ὡστόσο, οἱ Ρωμοὶ εἶναι δοῦλοι στόν ἴδιο τους τόν τόπο. Ἡ θέληση τοῦ σουλτάνου ἦταν, τελικά, ὁ ὑπέρτατος νόμος. Κοντά σ' αὐτά, οἱ Ρωμοὶ ἔπρεπε νά χειριστοῦν καί τά ἴδια τους τά πάθη. Ἡ δουλεία δέν βγάζει πάντα σπὴν ἐπιφάνεια ὅ,τι καλύτερο ἔχει μέσα του ὁ ἄνθρωπος. Ἡ ἀπόλυτη ἀδυναμία καί ἡ ἀπόλυτη ἐξουσία διαφθείρουν ἀπολύτως⁹.

Σ' αὐτή τὴν ὀμιχλώδη περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα τῆς Τουρκοκρατούμενης Πόλης διαδραματίσθηκαν τά γεγονότα τοῦ Ἀναβαπτισμοῦ, μέ πρωταγωνιστές τόν προαναφερθέντα οἰκουμενικό Πατριάρχη Κύριλλο Ε΄ καί τόν μητροπολίτη Προϊλάβου καί μετέπειτα οἰκουμενικό Πατριάρχη Καλλίνικο Γ΄, τόν ἐκ Ζαγοράς τοῦ Πηλίου καταγόμενο.

Ὁ Κύριλλος γεννήθηκε σπὴν Δημητσάνα, στὰ τέλη τοῦ ΙΖ΄ αἰῶνα. Τό 1715 ἤρθε αἰχμάλωτος σπὴν Πόλη. Γιά λίγο διῆλθε ἀπό τό Ἅγιον Ὅρος, τὴν Πάτμο, ὡς μαθητὴς τῆς Σχολῆς, σπὴν ὁποία ὁ δάσκαλος Μακάριος Καλογεράς τόν ἔκλειρε μοναχό. Τελικά, κατέληξε σπὴν Πόλη, κοντά στόν ἀδελφό του Σωτήρη, ἔμπορο τοῦ Μπεσίρ ἀγᾶ. Τὴν περίοδο 1737-1745 διετέλεσε μητροπολίτης Μελενίκου καί τὴν περίοδο 1745-1748 Νικομηδείας. Στὶς 29 Σεπτεμβρίου 1748 ἀνῆλθε στόν οἰκουμενικό θρόνο, στόν ὁποῖο παρέμεινε ἕως τόν Ἰούνιο τοῦ 1751 (ἀ΄ πατριαρχία), ὅποτε καί καθαιρέθηκε, ἐξορισθεὶς, ἀρχικά, σπὴν Κύπρο καί μετὰ στό Ἅγιον Ὅρος, ὅπου καί ἀπεβίωσε τό 1775¹⁰.

Τόν ιδιόρρυθμο χαρακτῆρα του διαπιστώνουμε ἀπὸ τὴν παιδικὴ του ἀκόμα ἡλικία, ὡς μαθητὴ σπὴν Σχολὴ τῆς Πάτμου. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Σαβράμης, «ἐξεδιώχθη ἐκεῖθεν διὰ τὴν ἀνοίκειον αὐτοῦ διαγωγὴν¹¹. Βγῆκε δέ προφητικὸς ὁ λόγος τοῦ δασκάλου του Μακαρίου Καλογερά, ὁ ὁποῖος ἀπέτρεψε τόν Κύριλλο ἀπὸ τὴν ἱερωσύνη: «εἴ ποτε τό ἀνθρωπάριον τοῦτο ἱερωσύνης ἐπιδράξῃται μεγάλην ἐπάξει τῇ Ἐκκλησίᾳ φθοράν τε καί ταραχὴν»¹². Χρονογράφοι καί ἱστορικοὶ καταδικάζουν, ὁμόφωνα, τόν χαρακτῆρα καί τίς πρακτικὲς του¹³, τό ἴδιο καί ὁ ἀντίπαλός του στόν Ἀναβαπτισμό Καλλίνικος, ὁ ὁποῖος ἰσχυρίζεται

⁹ Στ. Ράνσμαν, *Βυζαντινὴ Θεοκρατία*, Ἀθήνα 1982, σελ. 82.

¹⁰ Γιά τόν βίو τοῦ Κυρίλλου, βλ. *Χρυσοβέργης*, ὁ.π., σελ. 5, ὅπου καί βιβλιογραφία..

¹¹ Εὐάγγ. Σαβράμης, «Ἡ πρώτη καθαίρεση τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Κυρίλλου Ε΄ τοῦ Καράκαλου», *ΕΕΒΣ*, 10 (Ἀθῆνα 1933) σσ. 161-186.

¹² *Σαβράμης*, ὁ.π., σελ. 179.

¹³ *Χρυσοβέργης*, ὁ.π., σσ. 66-67.

ὅτι ὁ Κύριλλος ἔχασε τὴν ἔξωθεν καλὴ μαρτυρία»¹⁴. Συνεργάσθηκε μὲ τὸν ψευδοθαιματοποιό μοναχὸ Αὐξέντιο¹⁵, ἔξασφάλισε ἰσχυρὰ ἐρείσματα στό ρουφῆτι τῶν γουναράδων¹⁶, ἐπιβάρυνε οἰκονομικὰ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, διαμόρφωσε δυσμενὲς κλίμα μὲ τοὺς ἀρχιερεῖς τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου καὶ διόρισε λαϊκοὺς ἐπιτρόπους ἀμειβόμενους ἀδρά.

Βαρεῖς εἶναι οἱ χαρακτηρισμοὶ γιὰ τὸ πρόσωπό του, στό κείμενο τῆς πρώτης του καθάρσεως¹⁷. Ἀναφέρεται ὡς Κακο-Κύριλλος, λύκος ὠμοφάγος, ἀλιτήριος, τολμητίας, αὐθάδης καὶ ἔωσφορικοῦ τύπου πεπληρωμένος¹⁸.

Στὴν δευτέρη πατριαρχία του (1752-Ἰανουάριος 1757) ἐξελίχθηκε καὶ ἡ ἔριδα τοῦ Ἀναβαπτισμοῦ. Ὁ Κύριλλος χρησιμοποιοῦ τὸν ψευδοόσιο Αὐξέντιο¹⁹, ὁ ὁποῖος κηρύττει, ἀρχικά, τὸν Ἀναβαπτισμό τῶν Ἀρμενίων καὶ μετὰ τῶν Λατίνων. Ἡ Σύνοδος καλεῖ τὸν Αὐξέντιο στὴν Πόλη γιὰ νὰ δώσει ἐξηγήσεις. Ἀλλὰ ματαίως. Ἀντ' αὐτοῦ, ἐπιτίθεται στὸν οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Παῖσιο Β΄, ὁ ὁποῖος φοβάται καὶ σιωπᾷ.

Ὁ Κύριλλος περιμένει καὶ ἐλπίζει ἐπάνοδο στὸν θρόνο. Δυνατὰ του ὄπλα ἢ ὑποστήριξη τῶν ἰσχυρῶν συντεχνιῶν, οἱ ὁποῖες βρισκόνταν σὲ διαρκῆ ἀνταγωνισμό μὲ τοὺς λατίνους ἐμπόρους, ἢ ἄγνοια τοῦ «χύδην ὄχλου», ὁ ὁποῖος διατελοῦσε πλήρης ἀντιπαπικοῦ φανατισμοῦ καὶ θρησκευτικῆς ἄγνοιας, παρασυρμένος ἀπὸ τὸν ψευδοόσιο στό Κατιρλί, οἱ συκοφαντίες καὶ οἱ δεκασιμοὶ τῶν ἀρμοδιῶν καὶ, τέλος, ὁ ἑτερόκλητος κύκλος τῶν συνεργατῶν του, οἱ ὁποῖοι, κυρίως ἔνεκα χρημάτων καὶ προσωπικῶν φιλοδοξιῶν, πλαισιώνουν τὸν Κύριλλο. Ὡστόσο, οἱ μεθοδεύσεις τοῦ Κυρίλλου ἀφύπνισαν νέες δυναμικὲς προσωπικότητες, ὅπως συμβαίνει σὲ παρόμοιες περιπτώσεις, γιὰ νὰ περισώσουν τὸ κύρος τῆς Ἐκκλησίας καὶ νὰ ἀναδείξουν πόσο ἐπικίνδυνη ἦταν, γιὰ τὴ ζωὴ τῶν πιστῶν, ἡ διδασκαλία τοῦ ψευδοοσίου στό Κατιρλί.

Στὸ προσκίνιο τῆς ἔριδας ἐμφανίζεται ὁ πρῶν μητροπολίτης Προϊλάβου Καλλίνκος, σχολάζων στὴν Πόλη, προϊστάμενος τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου

¹⁴ Th. Papadopoulos, *The History of the Greek church and People under Turkish Domination*, Brussels 1952, σελ. 278.

¹⁵ Δ. Πασχάλης, «Ὁ ἐκ τῆς νήσου Ἄνδρου Αὐξέντιος ἀσκητής, ὁ ἐπικληθεὶς ὄσιος», *Θεολογία*, 11, Ἀθῆνα 1935, σσ. 302-318.

¹⁶ Κων. Δ. Ἄμαντος, «Δημίτριος Σκαναβίης», *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν*, 6 (1955-1956) σσ. 147-151.

¹⁷ *Σαβράμης*, ὁ.π., σσ. 178-180.

¹⁸ *Σαβράμης*, ὁ.π., σελ. 179.

¹⁹ Κασάριος Δαπόντες, «Κατάλογος ἱστορικός», *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, Κ. Ν. Σάθας, 3 (Βενετία 1972) σελ. 129.

Δημητρίου Κανάβη, ιεροκήρυκας καί διδάσκαλος²⁰. Ὁ Καλλίνικος, βοηθούμενος ἀπό τόν Παγκράτιο Δημάρη²¹, λόγιο ἀρχιδιάκονό του, σπλιτεύσε τίς ψευδοδιδασχές καί τά ψευδοθαύματα τοῦ Ἀνδριώτη μοναχοῦ, τήν ἀπάτη τῶν δαιμόνων, ὅπως τά χαρακτήριζε. Ἡ δυάδα Καλλινίκου-Παγκρατίου προκάλεσε μεγάλο πρόβλημα στά σχέδια τοῦ Κυρίλλου.

Μοναδική, σχεδόν, πηγή γιά τήν δράση του κατά τήν περίοδο αὐτή τό σπλιτευτικό στιχούργημα *Πλανοσπράκτης*²², ἢ *Σπλαχνοσπαράκτης*. Ὁ Καλλίνικος ἐξαπολύει μύδρους κατά τοῦ Αὐξεντίου καί τῶν συνεργατῶν του ἀπό τόν ἄμβωνα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου²³.

Ἡ Σύνοδος ἀναθέτει στόν δάσκαλο Κριτία τήν συγγραφή νουθετικῆς ἐπιστολῆς πρὸς τόν Αὐξέντιο, ἡ ὁποία δέν κυκλοφόρησε ποτέ, διότι ὁ Κύριλλος ἀπέιλησε τόν πατριάρχη Παῖσιο²⁴.

Στό προσκίνιο ἐμφανίζεται ὁ Ἰωνᾶς ὁ Καυσοκαλυβίτης²⁵, ἀπεσταλμένος τοῦ Ἁγίου Ὅρους γιά νά συνετίσει τόν Αὐξέντιο. Δυστυχῶς, ὕστερα ἀπό χρηματισμό, ἔγινε φίλος τοῦ Κυρίλλου καί ὑπέρμαχος τοῦ Αὐξεντίου²⁶. «Ἐσχάτη πλάνη» τόν ἀποκαλεῖ ὁ Καλλίνικος²⁷. Ὁ Ἰωνᾶς συνδέθηκε μέ τόν συνεργάτη τοῦ Κυρίλλου Μισαίλ, πρῶν οἰνοπόλη, τουρκόφιλο μέ μῖσος κατά τῶν Λατίνων. Οἱ δύο τους ξεσίκωσαν τούς Χιῶτες γουναράδες, *δερματορράπτες* τούς ἀποκαλεῖ ὁ Καλλίνικος, καί μέ ὀχλοκρατική στάση κατόρθωσαν στίς 6 Σεπτ. 1752 νά ἀπομακρύνουν τόν Παῖσιο Β' ἀπό τόν Οἰκουμενικό θρόνο καί νά ἀνεβάσουν, πέρα ἀπό κάθε νόμιμη καί κανονική διαδικασία, τόν Κύριλλο²⁸.

²⁰ Χρυσοβέργης, ὁ.π., *Ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως...*, σσ. 60, 73, 80, 152, 156, ὅπου καί πλούσια βιβλιογραφία.

²¹ Β. Σκουβαράς, «Σπλιτευτικά κείμενα τοῦ ΙΗ' αἰ.», *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbucher*, 30 (1970), σσ. 50-222. Γ. Ζαβίρας, *Νέα Ἑλλάς ἢ Ἑλληνικόν Θέατρον*, Ἀθῆναι 1972, σελ. 521. Ἀθ. Παπαδόπουλος – Κεραμεύς, «Συμβολαί εἰς τήν χρονολογίαν καί ἱστορίαν τῶν μεταγενέστερων πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως», *ΕΑ*, 4 (1884), σσ. 385-390.

²² Στιχούργημα τοῦ ὑπ' ἀρ. 10077 πολυμῆ κώδικα τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου (φ. 277ν-316ν). Βλ. Th. Papadopoulos, *The History...*, σσ. 276-364.

²³ Ζ. 122, σελ. 31.

²⁴ *Πλαν.* στ. 810-835.

²⁵ Β. Σκουβαράς, «Σπλιτευτικά...», ὁ.π., σσ. 68-71. Ἀρχιμ. Ναυκράτιος Τσουλκανάκης, *Ὁ Μέγας Διδάσκαλος τοῦ Γένους ἅγιος Μακάριος Καλογεράς*, Θεσσαλονίκη 1994, σελ. 330.

²⁶ *Πλαν.* στ. 1070-1100.

²⁷ Ζ. 104, σ. 9, Ζ. 106, σ. 129, 131, 152 καί Ζ. 119, σελ. 15.

²⁸ Σ. Μακράιος, «Ἐκκλησιαστική Ἱστορία», *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη*, Κ. Ν. Σάθα, 3 (Βενετία 1872) σελ. 228.

Ὁ Ὄθωμανός ἡγεμόνας ζητᾶ νά φονευθεῖ ὁ Κύριλλος, λόγω τῆς ἀνταρσίας του. Οἱ ἄρχοντες καί οἱ ἀρχιερεῖς πληρώνουν 90 τάλαντα στόν ἐπίτροπο τοῦ σουλτάνου γιά νά τόν σώσουν, ὄχι ἐπειδή ἐκτίμησαν τόν ἴδιο, ἀλλά ἐπειδή ὑπολόγισαν τό κύρος τῆς Ἐκκλησίας καί τό ἠθικό τοῦ λαοῦ. Ὁ Ὄθωμανός ἐπίτροπος ζητᾶ 30 τάλαντα ἀπό τόν ἐκπτώτο Παῖσιο γιά νά τόν ἀποκαταστήσει στόν θρόνο. Ὁ Παῖσιος ἀρνεῖται.

Ὁ Κύριλλος ἔπρεπε ἀρχικά νά ἐκπληρώσει ὅσα εἶχε ὑποσχεθεῖ στους συνεργάτες του. Ὁ Καλλίνικος μᾶς διασώζει τά ὀνόματά τους, σκιαγραφώντας τόν χαρακτήρα τους. Ἐκτός τῶν προαναφερθέντων, οἱ ὑπόλοιποι ἦταν ὁ Χαλεπίου Γεννάδιος²⁹, ὁ ἱερομόναχος Ἀγάπιος³⁰, ὁ ἱερομόναχος Δωρόθεος ὁ Ἐγρικαπίτης³¹, ὁ Κ. Κάλφογλου καί ὁ Κωνσταντῖνος σκερτζής³². Γιά τή φατρία τοῦ Κυρίλλου ἀποκαλυπτικά εἶναι τά ὅσα, σέ ἄλλο χειρόγραφο, περιγράφει ὁ Καλλίνικος³³.

Στόν εὐρύτερο κύκλο τοῦ Καλλνίκου ἀνῆκαν καί οἱ ἐξῆς: ὁ Ἀνανίας ὁ Ἀντιπάριος³⁴, ὁ Ἰωάννης Ρίζος, ὁ δάσκαλος Βασίλειος³⁵, ὁ Ἀλέξανδρος, γαμβρός τοῦ Λουκῆ³⁶, ὁ Ηλίας ὁ Κύπριος³⁷, ὁ Γεώργιος Χάτμανος³⁸, ὁ Κων. Καρατζᾶς, ὁ Χρυσάνθος³⁹ καί ὁ Διονύσιος⁴⁰. Μέ τούς δύο τελευταίους εἶχε πυκνή ἀλληλογραφία ὁ Καλλνίκος.⁴¹ Ὁ Ἐφέσου Ναθαναήλ⁴², ὁ δάσκαλος

²⁹ Ν. Χρυσοβέργης, *Ἐπίτομος ἱστορία τοῦ σχίσματος τῶν Γραικοκαθολικῶν ἐν Συρία*, Πειραιεύς 1823. Β. Σκουβαράς, «*Σηπλιτευτικά...*», ὅ.π., σσ. 61-62. Ἀθ. Κομνηνός - Ὑψηλάντης, ὅ.π., σσ. 374-375. Χ. Τζώγας, *Ἡ περί μνημοσύνων ἔρις ἐν Ἁγίῳ Ὄρει κατὰ τόν ΙΗ΄ αἰῶνα*, Θεσσαλονίκη 1969, σσ. 62-64.

³⁰ *Καίσαριος Δαπόντες*, ὅ.π., σελ. 123. Β. Σκουβαράς, «*Σηπλιτευτικά...*», ὅ.π., σσ. 76-79.

³¹ Β. Σκουβαράς, «*Σηπλιτευτικά...*», ὅ.π., σσ. 74-76.

³² *Πλαν.* στ. 1460-1500.

³³ Ζ. 119, σ. 6-18.

³⁴ Β. Σκουβαράς, «*Σηπλιτευτικά...*», ὅ.π., σσ. 91-92. Τ. Γριτσόπουλος, *Πατριαρχική Μεγάλη του Γένους Σχολή*, ἐν Ἀθήναις 1966, 1, σσ. 365-369. Μ. Γεδεών, *Χρονικά τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας*, ἐν Κωνσταντινουπόλει ΑΩΠΓ, σσ. 153-161. Χρυσοβέργης, ὅ.π., σσ. 101, 155, 167, 200.

³⁵ *Γριτσόπουλος*, ὅ.π., σελ. 445.

³⁶ Τ. Γριτσόπουλος, *Μονή Φιλοσόφου*, ἐν Ἀθήναις 1960, σελ. 282. Ε. Σαβράμης, «*Ἡ πρώτη...*», ὅ.π., σελ. 163.

³⁷ Τ. Γριτσόπουλος, *Πατριαρχική...*, ὅ.π. σσ. 419, 431, 444, 450. Μ. Γεδεών, «*Χρονικά...*», ὅ.π., σσ. 155, 157.

³⁸ Ἀθ. Κομνηνός - Ὑψηλάντης, ὅ.π., σσ. 368, 397.

³⁹ Μ. Γεδεών, ὅ.π., σσ. 153-155, 176.

⁴⁰ Ζ. 91, σελ. 627.

⁴¹ Ἀθ. Χρυσοβέργης, ὅ.π., σσ. 73-74.

Γεράσιμος (Βιζύης)⁴³ καί ἄλλοι. Ὅλοι τους ἐκλεκτοὶ δάσκαλοι, ἡ ἐλίτ τῆς Πόλης. Ὁ Καλλίνικος πάντα τοὺς συμβουλευόταν καὶ αὐτὸ ἦταν καθοριστικό, τόσο γιὰ τὴν ἔκβαση τοῦ ἀγῶνα. τὸν ὁποῖο διεξῆγε, ὅσο καὶ γιὰ τὶς θεολογικὲς του θέσεις-κατευθύνσεις πού διατύπωσε, ὅπως θὰ δοῦμε.

Ὁ Κύριλλος πετυχαίνει τὴν ἔκδοση βασιλικοῦ ὀρισμοῦ (μπερατίου), γιὰ τὴν ἐπιστροφή τῶν ἀρχιερέων στὶς ἐπαρχίες τους. Κηρύττει καὶ πάλι τὸν Ἀναβαπτισμό. Στὸ προσκίνιο ἐμφανίζεται τώρα ὁ Χριστόφορος ὁ Αἰτωλός, συνθέτοντας τὸ ἀναβαπτιστικό πόνημα *Ραντισμοῦ Σηπλίτευσις*⁴⁴. Τὴν διδασκαλία τοῦ βιβλίου ἀναρεῖ ὁ Παγκράτιος. Ὁ Κριτίας τὸν συμβουλεύει νὰ παραδώσει τὸ βιβλίον στὴν πυρά. Ὑστερα ἀπὸ αὐτό, ὁ Μισαὶλ γράφει νέο ἀναβαπτιστικό πόνημα, στὸ ὁποῖο ὁ Καλλίνικος ἀπάντησε μὲ τὸ ἔργο του *Ἀὔξεντιανὸς ὑπὸ ὀρθοδόξου διωκόμενος*⁴⁵, ὁ δὲ Ἀνανίας ὁ Ἀντιπάριος σατίρισε⁴⁶.

Οἱ συστάσεις τῆς Συνόδου στὸν Κύριλλο νὰ ἀποκηρύξει τὸν Ἀναβαπτισμό τὸν ἐξαγρίωσαν καὶ ἐκδηλώνει προκλητικὰ τὶς διαθέσεις του μπροστὰ στοὺς ἀρχιερεῖς⁴⁷. Ὁ αὐτόπτης καὶ αὐτήκοος Καλλίνικος γράφει: «ἤμιν παρῶν αὐτήκοος καὶ ἔτρεμον ὡς φύλλον»⁴⁸. Θῦμα ὁ δάσκαλος Κριτίας, πού τοῦ ἀφαιρεῖ τὶς ἀποδοχές, δημιουργῶντας παράλληλα ἐνδοοικογενειακὸ πρόβλημα γιὰ δῆθεν καταγγελία τοῦ γιοῦ του Κωνσταντίνου ἐναντίον τοῦ πατέρα του⁴⁹.

Παράλληλα συνεχίζεται ὁ διωγμὸς τῶν ἀρχιερέων. Ἡ Σύνοδος συνέχεται στὴν οἰκία τοῦ Κυζίκου Ἀνανία⁵⁰. Ὁ Δέρκων Σαμουὴλ προτείνει τὴν καθάρση τοῦ Κυρίλλου, ἐπειδὴ «φατρίαν γάρ συνίστησιν καὶ οὐ πατριαρχίαν». Ὁ Κύριλλος ἐπιτίθεται στοὺς ἀντιπάλους του. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν Καλλίνικο, ὁ Κύριλλος ἐφαρμόζει διαφορετικὴ τακτική. Τοῦ ὑπόσχεται χρήματα καὶ τὴν

⁴² Γριτσόπουλος, ὁ.π., σελ. 347 κ. ἐξ. *Μ. Γεδεών*, «Χρονικά...», ὁ.π., σελ. 152.

⁴³ Γριτσόπουλος, ὁ.π., σσ. 413-414. *Μ. Γεδεών*, ὁ.π., σσ. 175, 176.

⁴⁴ Β. Σκουβαράς, «Σηπλιτευτικά...», ὁ.π., σσ. 80-82. Ἀρχμ. Ναυκράτιος Τσουλκανάκης, ὁ.π., σ. 237. G. Podskalsky, ὁ.π., σ. 415-416. Πλαν. στ. 1760-61.

⁴⁵ Β. Σκουβαράς, «Σηπλιτευτικά...», ὁ.π., σσ. 71-74, 128-129.

⁴⁶ Ζ. 102, σελ. 42.

⁴⁷ Πλαν. στ. 2015-2040.

⁴⁸ Πλαν. στ. 2050.

⁴⁹ Ζ. 122, σσ. 110-111. Β. Σκουβαράς, «Νικόλαος Κριτίας Προυσαεὺς», *Μικρασιατικὰ Χρονικά*, 9 (Ἀθῆναι 1960) σσ. 71-74. Ἐλένη-Νίκη Ἀγγελομάτη-Τσουγκαράκη, «Νικόλαος Κριτίας. Βιογραφικὰ καὶ ἐργογραφικὰ», *Μεσαιωνικά καὶ Νέα Ἑλληνικά*, 1, Ἀθῆναι 1984, σσ. 302, 358 κ. ἐξ.

⁵⁰ *Papadopoulos*, ὁ.π., σελ. 485. I. Mansi, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collection*, 38, Graz 1961, σελ. 645.

καλύτερη έπαρχία. Η ανέκδοτη άλληλογραφία του Καλλινίκου, σχετική με τό θέμα αυτό, είναι άποκαλυπτική. Γραμματοκομιστής ό επίτροπος του Κυρίλλου Συμεών⁵¹. Ό Καλλίνικος δέν πείθεται. Θέλει έγγραφη βεβαίωση του Κυρίλλου⁵². Η άπάντηση ήταν 2.000 χρυσά και μία από τίς 4 καλύτερες έπαρχίες. Θέλοντας, μάλιστα, νά τον άποθαρρύνει, ισχυρίζεται ότι οί πάντες ξέχασαν τον Καλλίνικο και «έντροφῶσιν εις τάς έπαρχίας των ζῶντες άσώτως».

Ό Καλλίνικος δέν πείθεται. Φρόντισε, άλλωστε, ό πατριάρχης τῶν Ίεροσολύμων Παρθένιος διά του γέροντα Τουρνόβου νά τον ένημερώσει γιά τίς πραγματικές διαθέσεις του Κυρίλλου⁵³. Ωστόσο, μέσω του Κ. Μαυροκορδάτου, φίλου του Κυρίλλου, ό δεύτερος προσπαθεί νά δελεάσει τον Καλλίνικο, ό όποίος θέτει τίς έξής προϋποθέσεις: Άναίρεση τής κατηγορίας ότι είναι λατινόφων, μέ πατριαρχική δίλωση, άποκήρυξη του Άναβαπτισμού και του βιβλίου του Χριστοφόρου του Αίτωλου και ύλική άποκατάσταση τῶν ζημιῶν τίς όποίες ύπέστη.

Ό Κύριλλος άρνήθηκε και προχωρῶ στον άφορισμό του Καλλινίκου και του Παγκρατίου⁵⁴. Και οί δύο τους κρύβονται στήν οίκία του Γεωργίου Τυανέως. Εκεί, σέ διάστημα 60 ήμερῶν συγγράφει τήν *Άντίρρησην στό Έγχειρίδιον περί Άναβαπτισμού*, του Χιώτη ιατροφιλοσόφου Εύστρατίου Αργέντι⁵⁵. Τόν Ίούλιο του 1755, ό Κύριλλος παίρνει συνοδική άπόφαση και καθιερώνει τον Άναβαπτισμό⁵⁶. Ό όρος ύπογράφεται από τον Άλεξανδρείας Ματθαίο και τον Ίεροσολύμων Παρθένιο. Σύγχυση, πάντως, επικρατεί, σχετικά μέ τή γνησιότητα τῶν ύπογραφῶν και τον πειθαναγκασμό τῶν συνυπογραψάντων, όπως θά δοῦμε παρακάτω.

Στις 16.1.1757, ό Κύριλλος εκθρονίζεται⁵⁷ και στον θρόνο άνέρχεται ό πρώην

⁵¹ Ζ. 119, σελ. 22.

⁵² Ζ. 119, σελ. 175.

⁵³ Ζ. 122, σελ. 176.

⁵⁴ *Χρυσοβέργης*, ό.π., σελ. 78.

⁵⁵ Α. Σάρρος, *Βίος Εύστρατίου Αργέντι του Χίου Θεολόγου*, Αθήνα 1938. Τ. Ware, *Eustratios Argenti, A study in the Greek Church under Turkish Rule*, Oxford 1964.

⁵⁶ *Χρυσοβέργης*, ό.π., σελ. 80.

⁵⁷ Σταχυολογούμε χαρακτηριστικές εκφράσεις αρχιερέων περί Κυρίλλου Ε', όπως διασώζονται σε ανέκδοτες συγχαρτικές επιστολές στον Καλλίνικο. Ό Έφessου Ναθαναήλ γράφει: «έγλυτώσαμεν από τήν τυραννίαν του Διοκλητιανου και Μαξιμιανου» (Ζ. 122, σ. 51). Ό Αΐνου χαρακτηρίζει τήν πατριαρχία του «δουλεία του Φαραώ και του Βάαλ» (Ζ. 172). Ό Διδυμοτείχου χαρακτηρίζει τον Κύριλλο και τούς συνεργάτες του «ώς λύκους βαρυτάτους» (Ζ. 122, 164). Ό Δύστρας όμλει γιά τήν Έκκλησία λυπημένην, τεταραγμένην και κατηφιῶσαν» (Ζ. 122, 165). Ακόμη και ό μακρινός Άθωνας όμλει διά του Μακαρίου Λαυριώτου γιά τον «τάραχο τής Έκκλησίας» (ΓΑΚ, 42).

Προϊλάβου Καλλίνικος ὁ ἐκ Ζαγοράς⁵⁸.

Ὁ Καλλίνικος⁵⁹ ὡς πατριάρχης βρέθηκε στή δίνη τῶν ἐκκλησιαστικῶν γεγονότων, καθὼς καί τῶν κοινωνικῶν κραδασμῶν τῆς Πόλης. Πρῶτο μέλημά του ἦταν νά σταματήσει τόν διωγμό τῶν ἀρχιερέων. Παράλληλα, οἱ προθέσεις του ἦταν νά μειώσει καί τόν ἀριθμό τους, ὅπως συμπεραίνουμε ἀπό σχετική συνοδική ἀπόφασί του «κατά τῆς χειροτονίας τιτουλαρίων ἐπισκόπων» τοῦ ὑπ' ἀρ. 4 Πατριαρχικοῦ Κώδικα⁶⁰. Ὡστόσο, οἱ φατρίες, ὁ φανατισμός καί οἱ διαιρέσεις ἦταν δύσκολο νά ἀντιμετωπισθοῦν. Ὁ Καλλίνικος γνώριζε τήν νοσηρία τῶν ἀρχιερέων, καθὼς καί τούς ἴδιους πολύ καλά. Σέ μία του ἐνθύμηση γράφει στό τέλος τῶν συγκαλητῶν ἐπιστολῶν τίς ὁποῖες εἶχε λάβει: «Αἱ λοιπαὶ ὡς μακιαβελικαὶ δέν ἐγράφησαν». Εἶναι πολλές οἱ περιπτώσεις ὅπου ὁ Καλλίνικος ἐκφράζει τή βαθιά του θλίψη καί πικρία, γιά τήν συμπεριφορά τῶν ἀρχιερέων μέ σκληρές ἐκφράσεις, σπληνιτεύοντας τήν παρασκηνιακή τους δράση⁶¹.

Φοβούμενος τίς μεθοδεύσεις τοῦ Κυρίλλου καί τυχόν ὀχλοκρατικές ἐκδηλώσεις, μέσω τοῦ Ἀθ. Κομνηνοῦ-Υψηλάντη, ἐνημερώνει τόν βεζίρη (πρωθυπουργό) Ραγίπ. Ὁ Ὑψηλάντης ἀπάντησε μέ σεβασμό καί φιλοφρόνηση, ἀρχίζοντας τήν ἐπιστολή του μέ μία συνήθη ἀποστροφή τῶν Παπικῶν: «Οἱ Τοῦρκοι χειροτονοῦσι τούς ἐν Κωνσταντινουπόλει πατριάρχας, ὡς πότε οἱ στρατηγοὶ τῶν Ῥωμαίων τούς ἐν τῇ Ἱερουσαλίμ τῶν Ἑβραίων ἀρχιερεῖς»⁶².

Τό Φανάρι καί ἡ περιορρέουσα ἀτμόσφαιρά του νοσοῦσε ἀπό πολλές αἰτίες⁶³. Ὁ Ὑψηλάντης, ὡστόσο, μισοῦσε τόν Καλλίνικο καί γι' αὐτό ἐνέδωσε

⁵⁸ Ἀθ. Χρυσοβέργης, *Ὁ Πατριάρχης...*, ὁ.π. σελ. 81.

⁵⁹ Ὁ Καλλίνικος γεννήθηκε στή Ζαγορά, στίς 30.11.1713. Ἦταν γιός τοῦ Χατζη-Δημητρίου Μαυρικίου καί τῆς Κυράτζας Κλουνώς. Τά πρῶτα γράμματα τά ἔμαθε στή Ζαγορά, κοντά στόν μοναχό Ραφαήλ. Σέ ἡλικία 15 ἐτῶν, τό 1728, μεταβαίνει στήν Πόλη, «σπουδῆς χάριν» καί μαθίτευσε κοντά στόν δάσκαλο Κριτία. Στίς 24.6.1740 χειροτονεῖται διάκονος καί στίς 29.8.1742 μέγας πρωτοσύγγελος. Τό 1743 ἐκλέγεται μητροπολίτης Προϊλάβου καί τό 1747 προσηφίζεται γιά πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, ἀλλά δέν δέχθηκε. Στίς 16.1.1757 ἐκλέγεται Οἰκουμενικός Πατριάρχης, ἀλλά στίς 27.7.1757 ἐκθρονίσθηκε καί στίς 3.8.1757 ἀκολούθησε ἡ καθάριση καί ἡ ἐξορία του, ἀρχικά στή Λίμνη καί μετὰ στό Σινᾶ. Ἀπό ἐκεῖ, μετὰ ἀπό τετραετῆ παραμονή δραπετεύει καί ἐπιστρέφει στήν Πόλη. Τόν Ἰανουάριο τοῦ 1762, ἡ Σύνοδος ἀποφασίζει τήν ἀθώωσί του. Στίς 10.10.1762, ὁ Καλλίνικος ἐπιστρέφει στή Ζαγορά, ὕστερα ἀπό 34 ἔτη. Πλήρη βιογραφία, βλ. Ἀθ. Χρυσοβέργης, *Ὁ Πατριάρχης...*, ὁ.π., σελ. 81 κ. ἔξ. Ὁ ἴδιος, «Οἱ Θεολογικές...», ὁ.π., σελ. 78 κ. ἔξ.

⁶⁰ Μ. Γεδεών, *Κατά τῆς χειροτονίας τιτουλαρίων ἐπισκόπων, κανονικαὶ Διατάξεις*, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1889, σσ. 452-455.

⁶¹ Ζ. 122, σελ. 219. Ζ. 115, σσ. 276-277, 356.

⁶² Ζ. 122, σελ. 182.

⁶³ Πύρρος Γιαννόπουλος Ἡπειρώτης, *Οἱ Φαναριῶται*, Ἀθῆναι 1929, σελ. 14.

στόν χρηματισμό του Γαβριήλ Νικομηδείας, προκειμένου, μέσω του Ραγίπ, νά εξώσουν τόν Καλλίνικο, δῆθεν ὡς φρονοῦντα τά δόγματα τῶν ἑτεροδόξων Λατίνων⁶⁴. Χίλια χρυσά γιά τόν Ὑψηλάντη καί 60 πουργιά (30.000 γρόσια) γιά τόν βεζίρη Ραγίπ πασά, τά ὁποῖα, ἀργότερα, τά διπλασίασαν.

Στίς 27.7.1757, ὁ Καλλίνικος ἐκθρονίσθηκε⁶⁵, ὅπως προναφέρθηκε. Μετά τήν τετράχρονη ἐξορία του ἐπέστρεψε στή Ζαγορά, ὅπου, ὡς ἄλλος «ἥλιος», κατά τόν χαρακτηρισμό τοῦ ὑποδιδασκάλου τῆς Ζαγορᾶς Ἀνθίμου Μπλιώτη, θά φωτίσει, ποικιλοτρόπως, προσφέροντας ἀνεκτίμητες ὑπηρεσίες στούς ὑπόδουλους ἀδελφούς του, ὡς μέγας δάσκαλος, δεινός ἱεροκίρκυκας, βαθύς ἀνατόμος τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων τῆς ἐποχῆς του, πνευματικός πατέρας καί θεολόγος, ὁ ὁποῖος ἐκφράστηκε θεολογικά μέ συγγράμματα, ἐπιστολές καί κηρύγματα, διαλύοντας τούς ἀραχναίους μίτους τῶν παπικῶν κακοδοξιῶν καί ὀρθοτομῶντας τόν λόγο τῆς Ἀληθείας, φύλακας ἀπαράτρεπτος τῶν ὀρθῶν δογμάτων.

Στίς θεολογικές του κατευθύνσεις, κυρίως στό θέμα τοῦ Ἀναβαπτισμοῦ⁶⁶, θά ἀναφερθοῦμε στή συνέχεια, ὕστερα ἀπό τήν ἀπαραίτητη, σέ γενικές γραμμές, ἀναφορά τοῦ ἱστορικοῦ πλαισίου, προκειμένου νά γίνει περισσότερο κατανοητή ἡ ἰδιομορφία τῆς ἑλληνορθόδοξης Θεολογίας κατά τήν περίοδο αὐτή.

Σημειωτέον ὅτι, κατά τήν περίοδο τῆς ὀθωμανικῆς κατοχῆς, ὁ «Κυρναῖος» τοῦ Γένους ἦταν τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, τό ὁποῖο ὡς κυματοθραύστης ἀντιμετώπιζε τά δεινά τῆς Ρωμοσύνης, ἐμποδίζοντας τήν ἀλλοτρίωση καί ἐξασφαλίζοντας τήν ἐπιβίωση καί τήν ἀνάκαμψη τοῦ Γένους. Συνεχῆς ἦταν καί ἡ ἀναφορά τοῦ Καλλινίκου στό κέντρο αὐτό τῆς ἐθναρχούσας Ἐκκλησίας.

⁶⁴ Ζ. 97, σελ. 338. *Ἀθ. Χρυσοβέργης, Ὁ Πατριάρχης... ὁ.π., σσ. 70-75*, ὅπου περιγράφονται μέ λεπτομέρειες ἡ ὀλιγόμηνη πατριαρχία καί ἡ ἔξωση τοῦ Καλλινίκου.

⁶⁵ Καλλίνικος Γ' πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, *Τά κατά καί μετά τήν ἐξορίαν ἐπισυμβάντα καί ἔμμετροι ἐπιστολαί*, εἰσαγωγή Ἀγ. Τσελίκας, ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 2004, σσ. 499-541. Ἀνανίας Ἀντιπάρης, *Βιογραφικό σχεδιάσμα τοῦ πατριάρχου Καλλινίκου Γ' καί διήγηση συμβάντων κατά τήν πατριαρχίαν του (Ζ. 97)*.

⁶⁶ Ὁ Ἰησοῦτης καθηγητής Gerhard Podskalsky, ἀποτιμῶντας θεολογικά τήν ἔριδα τοῦ Ἀναβαπτισμοῦ, σημειώνει: «Ἀπό τί δική μας σκοπιά, ἡ ἔριδα εἶναι ἀξιοπρόσεκτη ὄχι τόσο ὡς ὀρόσημο γιά τή Θεολογία, ἀλλά ἔστω καί ὡς σπασμωδικό προανάκρουσμα τῶν κατοπινῶν ἐξεγέρσεων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ (ἐναντίον τῶν διαταγμάτων τοῦ σουλτάνου καί τῆς ἐπρροῆς τῶν ξένων δυνάμεων), σύμφωνα μέ τά δυτικά ιδεώδη τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, ὅπως προσπαγανδίστηκαν ἀργότερα, ἀφροῦ στό πεδίο τῆς Θεολογίας δέν κόμισε τίποτε νέο». Βλ. *G. Podskalsky, ὁ.π., σελ. 416*.

2. Οί θεολογικές κατευθύνσεις του πατριάρχη Καλλινίκου στό θέμα του Άναβαπτισμού

Τό μυστήριο του Βαπτίσματος κατέχει τήν πρώτη θέση μεταξύ των μυστηρίων της Όρθόδοξης Έκκλησίας. Είναι ή αρχή και ή θύρα των χριστιανικών μυστηρίων από δογματικής άποψης, διότι άνευ αυτού δέν μπορεί νά γίνει λόγος για όποιοδήποτε άλλο μυστήριο⁶⁷. Σύμπασα ή Καινή Διαθήκη μαρτυρεί περί αυτού, χαρακτηρίζεται δέ από τους Πατέρες ως λουτρό παλιγγενεσίας (Τίτ. 3, 5), ως φώτισμα (Εβρ. 6, 4 / 10, 32, Έφεσ. 5, 6 κ.ά.), ως μυστικό λουτρό σωτηρίας, ύδωρ αιώνιου ζωής, όχημα προς ούρανόν κ.λπ. Τό βάπτισμα είναι «εις Κύριος, μία πίστις, έν βάπτισμα» (Έφεσ. 4, 5). «Εί τις μή λάβη βάπτισμα, σωτηρίαν ούκ έχει»⁶⁸.

Βάπτισμα, κατά τόν πατριάρχη Καλλίνικο, «έστίν αρχή και όδοποιήσις της προς Θεόν οικειώσεως και της έπουρανίου κληρονομίας, εάν γάρ τις μή αναγεννηθῆ έξ ύδατος και πνεύματος, ού μή εισέλθῃ εις τήν βασιλείαν των ούρανών»⁶⁹.

Ό Καλλίνικος, αναφερόμενος επανειλημμένα στην ένότητα της Έκκλησίας, ως ταμιούχο της Άλήθειας και της Θείας Χάρης, τονίζει τήν ανάγκη σταθερής πίστης των μελών της στην διδασκαλία της Άγίας Γραφής, στους άποστολικούς και συνοδικούς κανόνες και στην διδασκαλία των Πατέρων. Κάνει, μάλιστα, αναφορά στον άπόστολο Παύλο και τίς σχετικές νουθεσίες προς τους Γαλάτες, στή φερώνυμη έπιστολή του⁷⁰.

Αυτή τήν τακτική τήρησης της Παράδοσης άκολούθησε, εκτός των άλλων, και στό πρόβλημα του Άναβαπτισμού, όπως ισχυρίζεται ό ίδιος, κινούμενος μεταξύ «άκριβειας και οικονομίας». Έπιπρόσθετα, αναφερόμενος και σε άλλα είδη βαπτισμάτων, παραπέμπει σε πατερικά έργα, τονίζοντας κυρίως τό

---

⁶⁷ Αντ. Κόμπος – Ίω. Κασσομενάκης, Έγχειρίδιον Δογματικής της Όρθόδοξου Άνατολικής Έκκλησίας, Θεσσαλονίκη 1970, σσ. 314-338. Κ. Καλλίνικος, Ό χριστιανικός ναός και τά τελούμενα έν αυτό, Άθήνα 1958, σελ. 405. Χρ. Άνδροούτσος, Δογματική της Όρθόδοξου Άνατολικής Έκκλησίας, Άθήνα 1956², σσ. 318-336.

⁶⁸ Κύριλλος Ιεροσολύμων, «Κατήχησις Γ' 9», Ρ. Γ, 33, σελ. 440.

⁶⁹ Πατριάρχης Καλλίνικος, Έγχειρίδιον κατά των αίρέσεων ή αναβαπτιστών, ανέκδοτο, σε 2 κώδικες της Βιβλιοθήκης της Ζαγοράς (Ζ. 103, σσ. 1-269 και Ζ. 108, σσ. 12-270). Σε ένθύμιο, γραμμένο στό τέλος του πρώτου χειρογράφου, δίνει και τόν ακριβή χρόνο της συγγραφής, 5 Σεπτεμβρίου 1752, στην Κωνσταντινούπολη, «προτροπή και άδεία της Συνόδου».

⁷⁰ Γαλ. 1, 6-9.

βάπτισμα τοῦ μαρτυρίου, χάρις στό ὄνομα τοῦ Χριστοῦ⁷¹. Ὁ ἱερός Χρυσόστομος, ἀφορμώμενος ἀπό τά χωρία τῶν *Μάρκων* 10, 38 καί *Λουκᾶ* 12, 50, ὅπου ρητά ὁ Κύριος ὀνομάζει τόν σταυρικό θάνατον βάπτισμα, λέγει: «Μή θαυμάσητε, εἰ βάπτισμα τό μαρτύριον ἐκάλεσα. καί γάρ ἐνταῦθα τό Πνεῦμα μετά πολλῆς ἐφίπταται τῆς δαφιλείας»⁷². Ὁ δέ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος λέγει: «οἶδα καί τέταρτον βάπτισμα, τό διά μαρτυρίου καί αἵματος, ὃ καί Χριστός ἐβαπτίσαστο καί πολύ γε τῶν ἄλλων αἰδεσιμώτερον»⁷³. Ἐπιπρόσθετα ἀναφέρεται στό βάπτισμα τοῦ Μωυσῆ, τῶν δακρῦων, τοῦ κατακλυσμοῦ, τοῦ νόμου καί τῆς μελλούσης κρίσεως.

Συγκεκριμένα, στό θέμα προσέλευσης στήν Ὁρθοδοξία τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν καί τῶν Ἀρμενίων, πάγια θέση τοῦ Καλλινίκου ἦταν νά γίνονται δεκτοί μέ χρίσμα: «ἀναθεματίζοντες πρῶτον πᾶσαν τήν αἵρεσιν καί δίδοντας λιβέλους τῆς ὀρθοδόξου αὐτῶν ὁμολογίας», ὅπως τονίζει σέ σχετική μέ τό θέμα αὐτό ἐπιστολή του⁷⁴. Ἀρχικά ἡ ἔρευνά του, ἐκτός ἀπό τήν παραπάνω τοποθέτησή του, ἐπεκτείνεται σέ μία ἱστορική ἀνασκόπηση τοῦ θέματος εἰσδοχῆς τῶν αἰρετικῶν, σέ σχετικές συνοδικές ἀποφάσεις, ἂν ὑπάρχουν, ἀπαντήσεις ἂν οἱ καινοτομίες τοῦ ραντισμοῦ καί τῆς ἐπίχυσης στό βάπτισμα εἶναι παλιές καί περί σιέλου καί ἄλατος⁷⁵.

Οἱ ὄροι τελείωσης τοῦ μυστηρίου «θεωρούμενα ἀναγκαῖα», κατά τόν Καλλνίκο, εἶναι τέσσερις. Τό ποιητικό αἴτιο, πού εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεός⁷⁶, τό ὄλικό αἴτιο, τό ὕδωρ, τό εἰδικό τό ὁποῖο συνίσταται στήν ἐπίκληση τῆς Ἁγίας Τριάδας, σύμφωνα μέ τήν ἐπιταγή τοῦ Κυρίου (*Ματθ.* 28, 19), καί τό τελικό αἴτιο πού εἶναι «νά ἀποκαθιστᾶ τόν βαπτιζόμενον μακάριον, ἅγιον, τέλειον, ζῶντα,

⁷¹ *Ματθ.* 10, 32 / 16, 25. *Λουκ.* 9, 24. Γρηγόριος Θεολόγος, «Λόγος εἰς τά Θεοφάνεια», *P. G.* 36, στ. 312-334. Ἰωάννης Δαμασκινός, «Εἰς Θεοφάνεια», *P. G.* 96, στ. 825-832.

⁷² «Εἰς τόν ἅγιον μάρτυρα Λουκιανόν», *P.G.* 2, 50, 522.

⁷³ «Λόγος 39, 17». *P. G.* 36, 356.

⁷⁴ Μητρ. Προϊλάβου Καλλινίκος, «Πῶς δεῖ δέχεσθαι τοὺς ἐξ αἱρέσεων προσερχομένους τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ» (*Z.* 122). Γ. Δελιγιάννης, *Θεολογία*, 9 (1931) σσ. 240-248.

⁷⁵ Ὁ Χριστόφορος ὁ Αἰτωλός, κορυφαῖος τοῦ Ἀναβαπτισμοῦ καί φίλος τοῦ Κυρίλλου Ε', στό ἔργο του *Ραντισμοῦ Σηπλίτευσις*, τό ὁποῖο δημοσιεύθηκε στήν Πόλη τό 1756, χαρακτηρίζει τό καθολικό βάπτισμα «ἄμυρῳ ραντισμό». Ἴσως ἀναφέρεται σέ προγενέστερο τυπικό τοῦ βαπτίσματος, κατά τό ὁποῖο πασπαλιζόταν ἡ γλῶσσα μέ ἄλατι, ὡς σύμβολο προφύλαξης ἀπό τή σίψη τῆς ἁμαρτίας, καθὼς καί στί σιάλωση τῶν αὐτιῶν, ὡς σύμβολο θεραπείας. Βλ. σχετικά, *G. Podskalsky*, ὀ.π., σσ. 415-416. Ὁ ἴδιος, *Theologie und Philosophie in Byzanz*, Μόναχο 1977 (*Byz. Arch.*, 155), 27.

⁷⁶ Ἰωάννης Χρυσόστομος, «Υπόμνημα εἰς τόν Ἅγ. Ἰωάννη τόν ἀπόστολον καί εὐαγγελιστὴν εἰς ὁμιλίαις ΠΖ, Ὁμιλία ΣΤ', *P.G.* 59, στ. 59-62.

υιόν θετόν τοῦ Θεοῦ καί οἰκεῖον», σύμφωνα μέ τόν λόγον τοῦ ἀποστόλου Παύλου (Ρωμ. 6, 3-6).

Ἡ ἐπίκληση τῆς Ἁγίας Τριάδας εἶναι τό σπουδαιότερο ἀπό τά παραπάνω «ἀναγκαῖα»⁷⁷. Σύμφωνα καί μέ τίς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων (Πράξ. 2, 38), ὅπου ὁ Παῦλος προτρέπει νά βαπτιστοῦν στό ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», παραπέμποντας συγχρόνως στήν σχετική ἐρμηνεία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου⁷⁸. Ἡ παραπάνω προτροπή δηλώνει τήν ὑπό τοῦ Κυρίου σύσταση τοῦ μυστηρίου αὐτοῦ, ἀλλά καί τό, δυνάμει τῆς θυσίας τοῦ Κυρίου, τελούμενο βάπτισμα. Κατά τόν ἱερό Δαμασκινό δηλοῖ «τό πιστεύοντας εἰς αὐτόν βαπτίζεσθαι»⁷⁹. Ὅπως δέ τονίζει καί ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, «ἐν τῇ Τριάδι γάρ ἡ τελείωσις»⁸⁰. Ἡ ἐπίκληση τῆς Ἁγίας Τριάδας εἶναι τό *sine qua non*, καί μία μόνο λέξη ἂν ἀφαιρεθεῖ ἢ διαστρεβλωθεῖ, τό βάπτισμα καθίσταται ἄκυρο.

Ἡ ἐπισήμανση αὐτή τοῦ Καλλινίκου ἀποτελεῖ τό θεμελιῶδες ἐπιχειρήμα του στίς θεολογικές του θέσεις, γιά τό θέμα τοῦ Ἀναβαπτισμοῦ. Θέσεις τίς ὁποῖες στηρίζει στους κανόνες Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ὅπως ὁ 7ος τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου⁸¹, ὁ 14ος τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὁ 95ος τῆς Πενθέκτης καί ὁ 19ος τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

Προσπαθώντας ὁ πατριάρχης Καλλίνικος νά ἐπιστρατεύσει ἐπιχειρήματα, καταδεικνύοντας τήν πρακτική τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ἔναντι τῶν Λατίνων, σταχυολογεῖ χαρακτηριστικές σχετικές περιπτώσεις ἀπό τήν ἐκκλησιαστική Ἱστορία. Ἄς δοῦμε τήν ἐπιχειρηματολογία του:

Ἐπί πατριαρχίας τοῦ Γεωργίου Ζιφιλίνου (1191-1198) ἔγινε ἐρώτηση ἀπό τόν Ἀλεξανδρείας Μάρκο (1180-1209)⁸² ἐάν πρέπει «νά ποιοῦμε συντέκνους Ἀρμενίους ὡς καί Λατίνους καί ἐάν πρέπει νά τοὺς μεταλαμβάνουμε τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων». Ἡ ἀπάντηση τῆς Συνόδου τῆς Πόλης ἦταν ἀρνητική, «εἰ μὴ ἀρνήσαιτο πρότερον, ἃ κακῶς παρέλαβον καί χρισθεῖεν τῷ ἀγίῳ μύρῳ τά μέτωπα καί πάντα τά αἰσθητήρια». Σημειωτέον ὅτι ὁ Ζιφιλίνος παραχώρησε «τόπον εἰς στάσιν», σέ κλίτος τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας γιά νά τελεῖται ἡ

⁷⁷ Ζ. 103, σελ. 10.

⁷⁸ Μ. Βασίλειος, «Πρός τοὺς λέγοντας ἐξαρκεῖν καί μόνον τό εἰς τόν Κύριον βάπτισμα», *P.G.*, 32, στ. 116.

⁷⁹ «Ἐκδοσις Ὁρθοδόξου Πίστεως», Δ' 9, *P.G.*, 94, 1117.

⁸⁰ «Πρός Σεραπίωνα Α' 30», *P.G.*, 26, 597.

⁸¹ Γ. Ράλλης – Μ. Ποτλῆς, *Σύνταγμα τῶν θείων καί ἱερῶν κανόνων*, Ἀθήνησις 1852, τ. 2, σσ. 187-191. Γ. Μεταλλινός, *Ὁμολογῶ ἐν Βάπτισμα*, Ἀθήναι 1982, σελ. 15 κ. ἐξ.

⁸² Τ. Γριτσόπουλος, λ. «Μάρκος», *ΘΗΕ*, τ. 8, στ. 755.

λατρεία κατά τό λατινικό τυπικό⁸³. Ἡ ἴδια τακτική ἐφαρμόσθηκε καί σέ ἄλλες περιπτώσεις, ὅπως ἐπί Γενναδίου Σχολαρίου, σέ ἐρώτηση τῶν Σιναϊτῶν, γιά συμμετοχή τῶν Ἀρμενίων στήν Θεία Λατρεία⁸⁴, ἀλλά καί ἐπί Δοσιθέου Ἱεροσολύμων (λατινομάστιγος), ὁ ὁποῖος γνωρίζει ποίων αἰρετικῶν ἀναγνωρίζεται τό βάπτισμα καί ποίων ὄχι, σύμφωνα καί μέ τόν Ζ' Κανόνα τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου⁸⁵ καί διατύπωσε μέ ἐνάργεια τίς θέσεις του κατά τῶν αἰρετικῶν διδασκαλιῶν τοῦ Καροσύλλη, ἐκδίδοντας σχετικό ἐγχειρίδιο, τό ὁποῖο «διεσπάρη εἰς πάσας τάς κατά μέρος Ἐκκλησίας», σύμφωνα μέ πληροφορία τοῦ πατριάρχη Καλλίνικου. Εἶναι γνωστός ἀπό τίς πρὸς τόν πατριάρχη Ἀντιοχείας Θεόδωρο Βαλαμῶνα ὑποβληθεῖσες ἐρωτήσεις γιά διάφορα θέματα (1195), καθόσον δέν παρακολοῦθοῦσε ἡ Ἀλεξάνδρεια τόν ἐξελισσόμενο ἐν Κωνσταντινουπόλει βίον⁸⁶.

Ἐπιπρόσθετα, ὁ Καλλίνικος ἀναφέρεται στή Θεολογία τοῦ Ἰωσήφ Βρυενίου καί τοῦ σημαντικοῦ του ἔργου, κυρίως τῆς περὶ Ἁγίας Τριάδας διδασκαλίας του⁸⁷. Ὁ μαθητής του Μᾶρκος ὁ Εὐγενικός, στόν ὁποῖο ἀναφέρεται ὁ Καλλίνικος, χαρακτηρίζει τόν Ἰωσήφ «θεηγόρον βρύσιν, στερρότατον τῆς ἀληθείας στῦλον, φανότατον Ὁρθοδοξίας λύχρον, λαμπρότατον τῶν ἀγαθῶν ἐργάτην, ἀκριβῆ δογματιστίν». Ἀμφότεροι δέχονταν τούς Λατίνους μέ χρίσμα. Ὁ Ἐφέσου Μᾶρκος προτιμᾷ τήν οἰκονομία, μολοντί ἀκραφνέστατος Ὁρθόδοξος στήν πίστιν, καί ἐντάσσει τούς Λατίνους «ὡς αἰρετικούς ὄντας» στήν ομάδα τῶν Ἀρειανῶν κ.λπ. τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, καί ὁμολογεῖ ὅτι «χρίομεν τούς ἐξ αὐτῶν ἡμῖν προσιόντας».

Κατακλείοντας ὁ Καλλίνικος τίς σχετικές ἀναφορές του, ὑπογραμμίζει τήν ἀπόφαση τῆς Μεγάλης Τοπικῆς Συνόδου στήν Κωνσταντινούπολη, στόν ναό τῆς Παμμακαρίστου (1484), μέ πρόεδρο τόν Κωνσταντινουπόλεως Συμεών καί παρουσία τοῦ Ἀλεξανδρείας Γρηγορίου, τοῦ Ἀντιοχείας Δωροθέου καί τοῦ Ἱεροσολύμων Ἰωακείμ, ἡ ὁποία ἐθέσπισε: «Μύρω μόνον χρίειν τούς ἐν τῇ ὀρθοδοξίᾳ προσιόντας Λατίνους, ἐπιδόντας λιβέλους τῆς πίστεως καί ἀποτινασσομένους τῶν ἀλλοτρίων τῆς πίστεως δογμάτων καί ἐθῶν τῶν Λατίνων»⁸⁸.

⁸³ Ἀρ. Πανώτης, *Τό Συνοδικόν τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας*, ἐκδ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη, σελ. 318.

⁸⁴ Γεννάδιος Σχολάριος, *Ἄπαντα τά εὕρισκόμενα*, Paris 1935, τ. 4, σσ. 201-205.

⁸⁵ Ἀρχιμ. Ἱερώνυμος Κοτσώνης, *Ἡ κανονικῆ ἀποφασίς περὶ τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν Ἑτεροδόξων*, ἐν Ἀθήναις 1957, σελ. 175.

⁸⁶ Τ. Γριτσόπουλος, *ΘΗΕ*, τ. 8, στ. 755. Χρυσ. Παπαδόπουλος, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας*, Ἀλεξάνδρεια 1935, 66, σελ. 555 κ. ἐξ.

⁸⁷ Ν. Τωμαδάκης, «Βρυένιος Ἰωσήφ (1350-1432;);», *ΘΗΕ*, 3, στ. 1049.

⁸⁸ Μιτρ. Αἰνίου Γερμανός, *Περί τοῦ κύρους τοῦ βαπτίσματος τῶν αἰρετικῶν*, Ἰσταμπούλ 1953, σελ. 306.

Στή Σύνοδο αυτή συντάχθηκε και ειδική ακολουθία επίσημοις ἐκ τῶν Λατίνων καὶ λίβελος⁸⁹. Ἡ ἀπόφαση αὐτὴ πάρθηκε στὸν ἀπόηχο τῆς ἔντασης τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας (1439), ἀλλὰ υἰοθέτησε τὴν «οἰκονομία». Ἡ οἰκονομία, βεβαίως, δὲν μπορεῖ νὰ καταστῆ νόμος. Αὐτὸ τὸ γνωρίζει πολὺ καλά ὁ σοφὸς πατριάρχης καὶ γι' αὐτὸ, προλαμβάνοντας τυχόν παρανοήσεις, τονίζει αὐστηρά: «οὔτε δι' ἐπιχύσεως, οὔτε διὰ ραντισμοῦ παρελάβομεν βαπτίζειν, ἀλλὰ διὰ τριῶν καταδύσεων, καθὼς ἡ ἅγια Ἐκκλησία τὸ φυλάττει, καὶ ὅστις τῶν ὀρθοδόξων ἱερέων τολμήσῃ βαπτίσει ἢ διὰ ἐπιχύσεως ἢ διὰ ραντισμοῦ (εἰ μὴ ἐξ ἀνάγκης) παιδεύεται μεγάλως καὶ καθαιρέσει ὑπόκειται ὡς παραβάτης τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνηθείας καὶ κανονικῆς διατάξεως»⁹⁰. Προτρέπει, μάλιστα, τοὺς Ἀναβαπτιστές, ἔχοντας ζῆλο κατ' ἐπίγνωσι, νὰ ἐλέγχουν τοὺς νεωτερισμοὺς τῶν Λατίνων, ὅπως ἔκαναν πολλοὶ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, καὶ νὰ ὁμιλοῦν ὅπως οἱ θεολόγοι «ἐν οἷς δεῖ, καὶ ὅ,τι δεῖ, καὶ καθὼς δεῖ, διὰ νὰ ἔχωσι μισθὸν παρὰ Θεοῦ καὶ ἔπαινον παρὰ ἀνθρώπων»⁹¹.

Σχολιάζοντας τὰ «νεωτερίσματα» τῶν Λατίνων, τὰ ἀφορῶντα στὸ κανονικὸ βάπτισμα (κολυμβήθραν, ἔλαιον κ.ἄ.), τὰ ὁποῖα, κατὰ κανόνα, παραβαίνουν, τονίζει: «μ' ὅλον τοῦτο δὲν εἶναι ἀβάπτιστοι»⁹². Ποιὸ, ὅμως, εἶναι ἐκεῖνο πού θεραπεύει τὰ ἐν λόγῳ «νεωτερίσματα»; «Ἡ ἐπίκλησις τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐξαρκεῖ εἰς τὸ νὰ τελειώσῃ τὸ βάπτισμα», ἀπαντᾷ ὁ ἴδιος⁹³, κάνοντας καὶ σχετικὴ ἀναφορὰ στὰ κατὰ Λατίνων ἔργα τοῦ Θεσσαλονίκης Συμεῶν⁹⁴.

Μελετῶντας κανεὶς τὴν ἀντιρρητικὴ διδασκαλία τοῦ Καλλινίκου ἐναντι τῶν παπικῶν κακοδοξιῶν, διαπιστώνει τὴν θεολογικὴ ἀκρίβεια καὶ ἐνάργεια ἀναίρεσης μὲ ἀδιάσειστα ἐπιχειρήματα τῶν λατινικῶν παρεκκλίσεων. Ἐκδηλώνοντας τὰ μύχια τῶν συναισθημάτων του γιὰ τοὺς παπικούς, σημειώνει ἔμμετρα:

*«ὡς ἀληθείας τοὺς ἐχθροὺς καὶ ἔτι τοῦ Θεοῦ μου
μῖσος, μισῶ τὸ τέλειον, καὶ τούτου παρομοίως»* (Ζ. 116, σελ. 326).

Μέ βάση τὴν ὁμολογία τῆς Ἁγίας Τριάδας, τῆς παραδοχῆς τῆς ἔνσαρκης οἰκονομίας τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς βάπτισις στὸ ὄνομα τῆς Ἁγίας Τριάδας διαι-

⁸⁹ Ζ. 103, σσ. 240-253. *Ι. Καρμίρης, Τὰ Δογματικά...*, ὅ.π., σσ. 981-989.

⁹⁰ Ζ. 103, σσ. 221-226.

⁹¹ Ζ. 103, σελ. 227.

⁹² Ζ. 103, σελ. 208.

⁹³ Συμεῶν Θεσσαλονίκης, «Τὰ εὐρισκόμενα πάντα», *P. G.*, 155.

⁹⁴ Ζ. 116, σ. 326. Ἀναλυτικὴ ἀναφορὰ στὸν ἀντιαρρετικὸ ἀγῶνα του κατὰ τῶν Λατίνων, βλ. Ἀθ. Χρυσοβέργης, *Οἱ θεολογικές...*, ὅ.π., σελ. 107 κ. ἔξ.

ρει τούς αίρετικούς σέ δύο ομάδες: σ' αὐτούς οἱ ὅποιοι ὁμολογοῦν τά παραπάνω καί σ' αὐτούς οἱ ὅποιοι τά ὁμολογοῦν μέν, ἀλλά δέν βαπτίζονται μέ τήν ἐπίκληση τῆς Ἁγίας Τριάδας⁹⁵. Προχωρᾶ, βεβαίως, καί σέ μία λεπτομερέστερη κατάταξη καί ἀξιολόγηση τῶν αίρετικῶν, διαιρῶντας τους σέ 4 κατηγορίες: α) Στούς «ἀσεβεῖς», οἱ ὅποιοι δέν δέχονται τόν Χριστό, τήν Ἁγία Τριάδα καί ἀσφαλῶς δέν βαπτίζονται κανονικά. Ὡς τέτοιους κατονομάζει τούς Σιμωνιακούς, τούς Νικολαῖτες καί τούς παρομοίους τους. β) Στούς «δυσσεβεῖς», οἱ ὅποιοι καί «Χριστόν ὁμολογοῦντες καί Τριάδα δοξάζοντες καί εἰς Αὐτῆς τήν ἐπίκλησιν βαπτίζονται, κακῶς ὅμως καί δυσσεβῶς περὶ αὐτῆς δογματίζοντες, καθῶς οἱ Ἀρειανοί, οἱ Μακεδονιανοί, Ἀπολλιναρισταί καί οἱ παρόμοιοι». γ) Στούς «σχισματικούς, ὅπου ἢ τὰς νηστείας ὅπου διωρίσθησαν δέν φυλάττουσιν, ἢ σαββατίζοντες καί ἄλλα τινά ἔξω τῶν κανόνων καί διατάξεων ποιοῦντες, τοιοῦτοι εἰσὶ οἱ Ναυατιανοί, οἱ Σαββατιανοί καί οἱ παρόμοιοι». δ) Στούς «παρασυναγωγούς, ὅσοι χωρὶς εἰδήσεως τοῦ κατὰ τόπον ἀρχιερέως συνάξεις ποιοῦντες, οἱ τὰς ἀργίας καταπατοῦντες καί τά τῆς ἱερωσύνης ἐκτελοῦντες καί οἱ παρόμοιοι»⁹⁶.

Ἀπό τίς παραπάνω 4 κατηγορίες, σύμφωνα μέ τόν Καλλίνικο, οἱ ἀσεβεῖς προσερχόμενοι στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἀναβαπτίζονται, οἱ δυσσεβεῖς καί σχισματικοί γίνονται δεκτοί μέ λίβελο κατὰ τῆς αίρεσης, ὁμολογία πίστεως καί χρίση μέ ἅγιο Μύρο. Οἱ δέ παρασυναγωγοί γίνονται δεκτοί μέ μόνη τήν καθαρῆ μετάνοιά τους. Ὁ Καλλίνικος, ἐν προκειμένῳ, φαίνεται ὅτι στηρίζει τίς ἀπώψεις του, ἐκτός τῶν ἄλλων, στόν Ζ' Κανόνα τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου⁹⁷.

Ὅσον ἀφορᾶ τίς καινοτομίες τοῦ ραντίσματος καί τῆς μιᾶς κατάδυσης τῶν Λατίνων, ὁ Καλλίνικος ἐπιμένει ὅτι πρόκειται γιά μία παλιά συνήθεια καί ὄχι γιά «νεοφανῆ καινοτομία», ἀνάγουν δέ τήν ἀρχή τους στά χρόνια τοῦ Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου (604 μ.Χ.). Ὑπάρχει, βεβαίως, καί ἡ ἐκδοχή καθιέρωσίς τους ἀπό τόν Θωμᾶ τόν Ἀκινάτη (1225-1274). Ὁ τρόπος, ὡστόσο, τέλεσης τοῦ βαπτίσματος δι' ἐπιχύσεως ἢ ραντισμοῦ ἀντιβαίνει στήν ὀρθή τῆς Ἐκκλησίας Παράδοση καί Πράξη. «Ἐν τρισὶ καταδύσεσι καί ἰσαριθμοῖς ἐπικλήσεσι τό μέγα μυστήριον τοῦ βαπτίσματος τελειοῦται»⁹⁸.

⁹⁵ Προϊλάβου Καλλίνικος, «Πῶς δεῖ...», ὅ.π., σελ. 241.

⁹⁶ Ζ. 103, σσ. 13-14.

⁹⁷ Γ. Ράλλης - Μ. Ποτλῆς, ὅ.π., τ. 2, σσ. 187-191. Γ. Μεταλλινός, Ὁμολογῶ..., ὅ.π., σελ. 15 κ. ἐξ.

⁹⁸ Μ. Βασίλειος, «Περὶ Ἁγίου Πνεύματος», Ρ. Γ., 32, 132. Ὑπάρχει ἀρχαία ἱστορία κατὰ τήν ὅποια κάποιος Δευτέριος, ἀρειανὸς ἐπίσκοπος στήν Κωνσταντινούπολη, βαπτίζοντας κάποιον, Βάρβαν ὀνόματι, τόλμησε νά πεί: «Βαπτίζεται Βάρβας εἰς τό ὄνομα τοῦ Πατρὸς, δι' Υἱοῦ ἐν Ἁγίῳ

Ἐξαιρέσεις, βεβαίως, σέ περιπτώσεις ἀνάγκης ἔχουν σημειωθεῖ. Εἶναι χαρακτηριστική ἡ περίπτωση βαπτίσεως δι' ἐπιχύσεως ἄμμου στὴν ἔρημο, μὴ ὑπάρχοντος ὕδατος, τὴν ὁποία ἀναφέρει στὸ *Λειμωνάριο* ὁ Ἰωάννης Μόσχος⁹⁹, ποὺ προβλημάτισε τὸν ἅγιο Διονύσιο, ἐπίσκοπο Ἀσκάλωνος, γιὰ τὴν ἐγκυρότητά του, μολοντί πρότεινε νὰ σταλεῖ ὁ ἀναβαπτισθεὶς στὸν Ἰορδάνη. Ὅ,τι ὅμως ἐπιτρέπεται ἡ ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία, δέν γίνεται δεκτὸ ἄνευ περιορισμῶν¹⁰⁰ καὶ οὔτε καταλύει τὸν γενικὸ κανόνα.

Ὁ πατριάρχης Καλλίνικος προτίμησε τὴν «οἰκονομία» στὴν περίπτωση τοῦ Ἀναβαπτισμοῦ, ἀρνούμενος νὰ παρασυρθεῖ σέ ἐπικίνδυνες γιὰ τὸ κῦρος τοῦ χειμαζόμενου Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐνέργειες. Οἱ θεολογικὲς του κατευθύνσεις διερχόμενες καὶ τίς ἀπόψεις ἐνός εὐρύτερου κύκλου δασκάλων καὶ ἀρχιερέων τῆς Πόλης, οἱ ὅποιοι, μὲ νηφαλιότητα, σύνεση καὶ διονυχιστικὴ μελέτη ἀντιμετώπιζαν παρόμοια προβλήματα. Καὶ ἦταν συχνὴ καὶ ἐποικοδομητικὴ αὐτὴ ἡ ἐπικοινωνία του, εἴτε μὲ ἐπιστολές¹⁰¹, εἴτε μὲ ἀνταλλαγὴ θεολογικῶν πονημάτων.

Οἱ θεολογικὲς, ὅμως, κατευθύνσεις τοῦ σοφοῦ πατριάρχη Καλλινίκου εἶχαν ὡς ἀποδέκτες καὶ τὰ ἄλλα Πατριαρχεῖα καὶ Ἐκκλησίες, ὅπως τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς Ἀντιοχείας καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κύπρου. Τὰ χειρόγραφα τῆς Ζαγοράς, ἐκτός τῶν ἄλλων ἱστορικῶν πηγῶν, παρέχουν πολὺτιμες πληροφορίες, ἐν προκειμένῳ, γιὰ τὸ θέμα αὐτό.

Ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Ματθαῖος¹⁰², ἓνας ἐκ τῶν ὑπογραμμάτων τὸν περὶ Ἀναβαπτισμοῦ ὄρο τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου Ε' (1755), συναντήθηκε μὲ τὸν Καλλίνικο, κατὰ τὴν σύντομην παραμονὴν τοῦ δευτέρου στὴν Αἴγυπτο, πρὶν φθάσει στὸ Σινᾶ, τόπο τῆς ἐξορίας του. Ὁ Ματθαῖος εἶχε συνταχθεῖ μὲ τοὺς Ἀναβαπτιστές, ἀλλὰ δέν παρέλειψε, μὲ τὴν ἄνοδο τοῦ Καλλινίκου στὸν θρόνον τῆς Πόλης, νὰ τὸν συγχαρεῖ, ἐκφράζοντας τὴν ἱκανοποίησίν του γιὰ τὴν πτώση

Πνεύματι», τὸ νερὸ τῆς κολυμβήθρας ἐξηφανίσθη ἀμέσως. Βλ. Παρὰ Θεοδώρου Ἀναγνώστη, «Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Β'», *P. G.* 86, 196 καὶ Κ. Καλλινίκου, *Ὁ χριστιανικὸς ναὸς καὶ τὰ τελούμενα ἐν αὐτῷ*, Ἀθῆναι 1958², σελ. 427.

⁹⁹ Ἰωάννης Μόσχος, «Λειμῶν», *P. G.*, 87, 3044-3045.

¹⁰⁰ Βλ. τὸν 2ο Κανόνα τῆς Συνόδου τῆς Νεοκαισαρείας.

¹⁰¹ *Χρυσοβέργης*, «Οἱ θεολογικὲς...», ὅ.π., σσ. 90-91, ὅπου ἐνδεικτικὰ ἀναφέρονται οἱ παραληπτές τῶν σχετικῶν ἐπιστολῶν, μὲ παραπομπές στὰ χειρόγραφα τῆς Ζαγοράς, στὰ ὁποία εἶναι καταχωρισμένες.

¹⁰² Νικ. Φορόπουλος, λ. «Ματθαῖος», *ΘΗΕ*, τ. 8, στ. 837-840. Δ. Πασχάλης, *Ματθαῖος ὁ Ἄνδριος, πάπας καὶ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας καὶ πάσης γῆς Αἰγύπτου (1746-1767)*. Βιογραφικὸ σχέδιον, ἐν Ἀθῆναις 1901.

του Κυρίλλου Ε', αλλά και νά του ζητήσει τίν τακτοποίηση μᾶς ὑπόθεσής του¹⁰³, ἄν και ὁ Καλλίνικος δέν του εἶχε γνωστοποιήσει τίν ἄνοδό του στόν θρόνο. Τελικά συνεργάσθηκαν γιά ποικίλα θεολογικά και ποικιλιακά προβλήματα¹⁰⁴.

Γιατί, ὅμως, ὁ Ματθαῖος υἱοθέτησε τόν Ἀναβαπτισμό και συντάχθηκε μέ τόν Κύριλλο Ε'; Οἱ πηγές μᾶς πληροφοροῦν ὅτι ὁ Ματθαῖος ἦταν φίλος του Κυρίλλου ἀπό τότε πού ὁ δεύτερος ἦταν μητροπολίτης τῆς Χαλκιδόνος. Παρέμεινε φίλος, ἀναβαπτίζων ἀκόμα και ὅταν ἐφρυσύχαζαν ἀμφοτέρω ἑκατέρω ἅγιον Ὅρος, ὅπου και ἀπεβίωσαν, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ σέ σχετική ἐπιστολή του ὁ Καλλίνικος¹⁰⁵. Ὁ Κύριλλος, μάλιστα, χρησιμοποίησε τόν Ματθαῖο ὡς μεσολαβητή, γιά τίν ὑπογραφή ἀπό τόν Ἀντιοχείας Σύλβεστρο του ὅρου περὶ Ἀναβαπτισμού.

Ἡ κακή οἰκονομική κατάσταση του Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας ἀνάγκασε τόν Ματθαῖο νά ἔχει καλές σχέσεις μέ τόν Κύριλλο. Τό βαρύτερο χρέος συντηροῦσε τίν ἐξάρτηση αὐτή, τρέφοντας ἐλπίδες βοήθειας. Ἐπιπρόσθετα, ὁ Ματθαῖος εἶχε κοντά του τόν εὐπαιδευτο Εὐστράτιο Ἀργέντη, κορυφαῖο του Ἀναβαπτισμού και ἐπίσημο θεολόγο του Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας¹⁰⁶, τόν ὁποῖο πλειστάκις χρησιμοποίησε αὐτός. Ἐκεῖνο, ὅμως, τό ὁποῖο ὑπῆρξε καθοριστικός παράγοντας ἐπιβολῆς του Ἀναβαπτισμού ἦταν ἡ προκλητική λατινική προπαγάνδα στήν Αἴγυπτο και στήν εὐρύτερη περιοχή, ἡ ὁποία στίς μέρες του Ματθαίου εἶχε ἀποθρασυνθεῖ¹⁰⁷, καθώς οἱ Λατίνοι ἱεραπόστολοι ἐπιδίδονταν σέ προσηλυτισμό τῶν Ὁρθόδοξων.

Ὁ Ματθαῖος ἀνησυχοῦσε και προβληματιζόταν, τόσο γιά τό ἀραῖο του ποίμνιο, ὅσο και γιά τίν δράση, γενικότερα, τῶν Λατίνων¹⁰⁸. Ἡ παρουσία του Καλλινίκου ἦταν μία εὐκαιρία διευθέτησης και ἀντιμετώπισης του προβλήματος και ὕστερα ἀπό τίν ἐμπιστοσύνη, ἡ ὁποία ἐμπεδώθηκε μεταξύ τους, οἱ δύο Πατριάρχες συνεργάσθηκαν πρὸς τίν κατεύθυνση αὐτή. Συμπαραστάτης

¹⁰³ Ζ. 122, σελ. 153. Ἐπιστολή Ματθαίου στόν Καλλίνικο.

¹⁰⁴ *Χρυσοβέργης*, «Οἱ θεολογικές..», ὅ.π., σσ. 92-101.

¹⁰⁵ Ζ. 122, σελ. 144.

¹⁰⁶ Α. Σάργος, *Βίος Εὐστρατίου Ἀργέντη του Χίου Θεολόγου*, Ἀθήνα 1938. Ware Timothy, *Eustratios Argenti*, Oxford 1964. G. Podskalsky, ὅ.π., σσ. 45, 72, 413-418, 431, 441-442, 450-451, ὅπου και βιβλιογραφία. λ. «Ἀργέντης Εὐστράτιος», *ΘΗΕ*, τ. 3, στ. 42.

¹⁰⁷ *Χρυσ. Παπαδόπουλος*, ὅ.π., σελ. 767.

¹⁰⁸ Γιά τίν κατάσταση του Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, ὁ Ἀργέντης εἶχε συντάξει ἕνα ὑπόμνημα (Κάρο 1751). Βλ. P. Uspenskij, *Vostok Christianiskij. Aleksandrijskaja Patriarchija*, Ἅγια Πετρούπολη 1898, I, σσ. 340-347.

τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀλεξάνδρειας καί φίλος τῶν Κυρίλλου καί Ματθαίου καί ὁ ἡγεμόνας τῆς Βλαχίας Κ. Μαυροκορδάτος, πολυμαθέστατος καί πολύγλωσσος, σημαντικός πολιτικός, μεταρρυθμιστής καί φίλος τῆς Ἐκκλησίας¹⁰⁹. Στὴν αὐλή του φιλοξενήθηκε καί ὁ Καισάριος Δαπόντες, σημαντικός χρονογράφος τῆς ἐποχῆς¹¹⁰.

Εἶναι σημαντικές οἱ πληροφορίες γιὰ τὰ αἰσθήματα ἀγάπης καί ἀμοιβαίας ἐκτίμησης τοῦ Ματθαίου καί τοῦ Καλλινίκου πού μᾶς δίνουν οἱ ἀνέκδοτες ἐπιστολές τοῦ δευτέρου.¹¹¹ Σέ πολλά σημεῖα ὁ Καλλίνικος «ἀπολογεῖται» ἐντόνως, γιὰ τόν ἀγῶνα του καί γιὰ τὴ μομφή ἐναντίον του, ὅτι εἶναι Λατινόφων. Γράφει σχετικά: «τολμῶ καυχᾶσθαι ἐν Κυρίῳ ὅτι οὐδέποτε πεπλανημένος ἔσχον τὰς περὶ Θεοῦ ἀντιλήψεις. Ἡμεῖς αἰεὶ δημοσίᾳ ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ ἐκηρύξαμεν καί κατὰ Λατίνων συνεγράψαμεν... διατί ἐν τῷ κοινῷ διωγμῷ κατεφύγαμεν ἐν οἴκῳ πρέσβευς, διὰ τοῦτο κοινωνός ἐκείνῳ γεγόναμεν»¹¹².

Ὁ Καλλίνικος, βαθύς ἀνατόμος τῆς ὀρθόδοξης διδασκαλίας, ἀποφαίνεται αὐθεντικά, ἀπευθυνόμενος στὸν Ματθαῖο: «γίγνωσκε ὡς οὐδεὶς τῶν πατέρων τὴν τῶν Λατίνων θρησκείαν ἢ θυσίαν ἀποδέχεται καί μακάριος ὅς τοῖς τούτων οὐκ ἐπακουλούθησεν ἴχνησιν. Εἰς μὲν γάρ τὴν πίστιν σφάλλοντα, ὅτι τῷ Πνεύματι τῷ Ἁγίῳ ἐκ τοῦ Πατρὸς καί τοῦ Υἱοῦ προσνέμουσι τὴν ἐκπόρευσιν... ἀκίνητον τὴν ιδιότητα οἱ Θεοφόροι παρέδωκαν τῷ μὲν Πατρὶ τὸ ἀγέννητον, τῷ Υἱῷ τὸ γεννητόν, τῷ Πνεύματι τὸ ἐκπορευτόν, οἱ Λατῖνοι δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς καί τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι λέγουσιν»¹¹³.

Ἐπίσης, ἐφιστᾷ τὴν προσοχή του στὸν Ματθαῖο γιὰ τὴν ἐνημέρωση τῶν ἱερέων, γιὰ τὸν τρόπο τέλεσης τῶν μυστηρίων καί κυρίως τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ἐμμένοντας στὴν Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας. Σχετικά μὲ τίς ἐορτές τῶν Λατίνων, γράφει: «τὰς δὲ τῶν Λατίνων ἐορτὰς καί τελετὰς ἀποστραφέτωσαν πρὸς αὐτούς, ὃ καί μέγας Ἡσαΐας ποτε πρὸς τὸν Ἰσραὴλ, “νηστείαν καί ἀργίαν καί τὰς ἐορτὰς ὑμῶν μισεὶ ἢ ψυχὴ μου”. Ταῦτα δίδασκε, ταῦτα νουθετεῖ καί ὅσοι τῷ κανόνι τούτῳ στοιχίσουσι εἰρήνη ἐπ’ αὐτούς καί ἔλεος»¹¹⁴. Ὡστόσο,

¹⁰⁹ Πύρρος Γιαννόπουλος, *Οἱ Φαναριῶται*, Ἀθῆναι 1929, σελ. 24.

¹¹⁰ Ε. Σουλογιάννη, «Καισάριος Δαπόντες (1714-1784). Ἡ ζωὴ, ἡ μόρφωση καί οἱ γνωριμίες του», *Θησαυρίσματα*, 34 (2004) σσ. 447-457 καί *Μανδραγόρας*, 59 (2018) σσ. 37-91, ἀφιέρωμα στὸν Καισάριο Δαπόντη.

¹¹¹ Ζ. 115, σσ. 352-354, 371. 163-167.

¹¹² Ζ. 115, σελ. 168.

¹¹³ Ζ. 115, σελ. 92.

¹¹⁴ Ζ. 115, σελ. 92 καί *Ἠσ.* 1, 14.

υπογραμμίζει ότι κοινό Ὄρθοδόξων καί Λατίνων εἶναι «ἡ τῆς Τριάδος ὁμολογία». Παράλληλα, ἀναφέρεται στήν ποιμαντική τῶν νέων καί τῶν παιδιῶν, προκειμένου νά ἀκούγεται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἀπό τήν μικρή ἡλικία. Συνιστᾶ δέ ἀποχή ἀπό τά σαρκικά πάθη καί τήν καταλαλιά.

Ὁ Ματθαῖος εἶχε ἐπιβάλλει ἀκοινωνησία τῶν πιστῶν του μέ τούς Λατίνους καί ρώτησε τόν Καλλίνικο σχετικά μέ τήν ἀποτελεσματικότητα καί τήν κανονικότητα αὐτοῦ τοῦ μέτρου. Στήν ἀπάντησή του ὁ Καλλίνικος συμφωνεῖ, χαρακτηρίζοντας τούς Λατίνους «παραποιτίας τοῦ ὀρθοῦ λόγου καί παραχαράκτας τοῦ ἀκιβήλου τῆς Ἐκκλησίας νομίματος» καί προτείνει: «μή παραχωρήσης ἵνα συμβόσκηται λύκος μετά ἀρνῶν»¹¹⁵. Ἐπιπρόσθετα, ὁ Καλλίνικος δέν συμφωνεῖ νά ἀποκαλοῦν οἱ Ὄρθόδοξοι τούς Λατίνους ἀδελφούς, ἐπειδή δέν φρονοῦν τά αὐτά, ἀπαριθμῶντας τίς δογματικές διαφορές καί τούς χαρακτηρίζει «αἰρετικούς, ἀθέους, κακοδόξους». Ἄλλου χαρακτηρίζει τήν Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία «βόθρο τῶν Λατίνων»¹¹⁶.

Οἱ καυστικοί αὐτοί χαρακτηρισμοί ἴσως προξενοῦν ἐντύπωση, ὑποθέτουμε, ὡστόσο ὅμως πῶς ἦταν ἀπότοκος τῶν αἰσθημάτων θρησκευτικῆς ἀγανάκτησης τοῦ Καλλίνικου, ὅταν πληροφορήθηκε ἀπό τόν Ματθαῖο τίς αὐθαιρεσίες καί τήν πολιτική προπαγάνδα τῶν Δυτικῶν. Εἶναι χαρακτηριστική ἡ περίπτωση ὅτι οἱ Λατίνοι εἶχαν κατορθώσει νά χειροτονηθεῖ ἐπίσκοπος ἀπό τόν Οὐνίτη πατριάρχη τῆς Ἀντιοχείας Σεραφεῖμ ὁ Σύρος ἱερέας Γιοῦσεφ Βαβύλας καί νά σταλεῖ στήν Αἴγυπτο ὡς ὀρθόδοξος πατριάρχης Ἀλεξανδρείας¹¹⁷, ἀναποτελεσματικά ὅμως¹¹⁸.

Σέ μία ἄλλη περίπτωση, ὁ Καλλίνικος ἀπευθυνόμενος στόν ἀξιωματοῦχο τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας Ἀνανία, ὁ ὁποῖος τοῦ ἀνέφερε φαινόμενα συνεκκλησιασμοῦ, συμμετοχῆς στό μυστήριο τῆς Θείας Εὐχαριστίας Λατίνων καί Ἀρμενίων, λήψη ἀντιδώρου καί ἀγιασμοῦ, συνιστᾶ τήν ἀπαγόρευση τῆς Θείας Κοινωνίας, ἀλλά εἶναι ἐλαστικός στή λήψη ἀντιδώρου καί τοῦ ἀγιασμοῦ μέ ραντισμό. Σηπλιτεύοντας τίς λατινικές καινοτομίες, ὀριοθετεῖ τήν ἀλήθεια καί διατυπώνει τίς προϋποθέσεις προσέλευσης τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν στήν Ὄρθοδοξία. Οἱ προϋποθέσεις αὐτές εἶναι οἱ ἑξῆς: ἡ ὁμολογία πίστεως χωρίς

¹¹⁵ Ζ. 115, σελ. 107 καί Ζ. 91, σσ. 106-108.

¹¹⁶ Ζ. 116, σελ. 74.

¹¹⁷ Χρυσ. Παπαδόπουλος, ὁ.π., σελ. 762.

¹¹⁸ Ἀθ. Χρυσοβέργης, «Οἱ θεολογικές...», ὁ.π., σελ. 100, ὅπου καί πλούσια βιβλιογραφία γιά τούς Οὐνίτες.

τό Filioque, ἀναθεματισμός τῶν ἐθίμων καί τῶν φλυαριῶν τῶν Λατίνων, χρίσμα καί ὑπογραφή λιβέλου¹¹⁹.

Στίς συμβουλές τοῦ Καλλινίκου καί στήν σοφία του κατέφευγαν ἀκόμα καί αἵρετικοί. Ὁ Ἀρμένιος πρεσβύτερος Μάσα ρωτᾷ μέ ἐπιστολή του τόν Καλλίνικο γιά τίς αἵρετικές ἀποκλίσεις τοῦ Νεστορίου καί τοῦ Εὐτυχοῦς. Ἐπικαλούμενος ὁ Καλλίνικος τήν σχετική γιά τό θέμα διδασκαλία τῶν Πατέρων, ἀπαντᾷ σύντομα καί μέ δογματική ἀκρίβεια¹²⁰.

Ὁ προαναφερόμενος Ἀνανίας ἔθεσε καί τό ἐρώτημα ἄν οἱ Ἀρμένιοι ἤ οἱ Λατίνοι βρίσκονται πιό κοντά στήν ὀρθόδοξη πίστη καί ὁ Καλλίνικος ἀπαντᾷ: «ἡμεῖς γε τό ἀνάθεμα λέγομεν ἀμφοτέροις». Σέ ἄλλη περίπτωση ὁ Καλλίνικος εἶναι ἀντίθετος μέ τόν γάμο Λατίνων καί Ὁρθοδόξων καί ἀπαγόρευσε ρητά τήν τέλεση τοῦ μυστηρίου¹²¹.

Ἀποτιμῶντας κανεῖς τίς θεολογικές κατευθύνσεις τοῦ πατριάρχη Καλλνίκου στήν Ἐκκλησία τῆς Αἰγύπτου, ἐπικεντρώνεται στήν σαφῆ ποιμαντική προσπάθειά του διαφυλάξης τοῦ ὀρθόδοξου ποιμνίου της.

Ἀνάμειξη στά γεγονότα τοῦ Ἀναβαπτισμοῦ εἶχε καί ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου¹²². Τόσο ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Κύπρου Φιλόθεος (1734-1779)¹²³, ὅσο καί ὁ δάσκαλος Ἐφραῖμ ὁ Ἀθηναῖος¹²⁴, μετέπειτα πατριάρχης Ἱεροσολύμων, πού διέτριβε ἐκεῖ, ἦταν φίλοι τοῦ Καλλινίκου καί ἀντίθετοι στόν Ἀναβαπτισμό. Ὁ Καλλίνικος εἶχε συναινέσει στήν ἐκλογή τοῦ Ἐφραῖμ ὡς ἀρχιεπισκόπου Σιναίου, ἀπαντώντας σέ σχετική ἐπιστολή τῶν Σιναϊτῶν, μετά τήν παραίτηση τοῦ Σιναίου Κωνσταντίου (1759). Παράλληλα, ὑποδεικνύει καί τόν Κύριλλο, ἀδελφό της μονῆς, ὁ ὁποῖος τελικά ἐπικράτησε (Ζ. 91, σελ. 349). Ἦταν ἀριστος ἐπίσκοπος, πού ἀρχιεράτευσε 30 χρόνια καί 3 μῆνες (1759-1789). Ἡ ἐπικοινωνία τους ἐκείνη τήν περίοδο ἦταν τακτική καί, ὅπως μᾶς πληροφοροεῖ, ὁ Ἐφραῖμ, φρονοῦσε διαφοροτικά γιά τήν εἰσδοχή τῶν Λατίνων στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία¹²⁵. Ὁ ἀγώνας ἐναντίον τους ἦταν σφοδρός καί περιλάμβανε τήν

¹¹⁹ Ἀθ. Χρυσοβέργης, «Οἱ θεολογικές...», ὁ.π., σελ. 99.

¹²⁰ Ζ. 115, σσ. 256-257. Ἀθ. Χρυσοβέργης, «Οἱ θεολογικές...», ὁ.π., σσ. 100-101.

¹²¹ Ζ. 116, σσ. 432-433. Ἐπιστολή στόν Ἀνανία.

¹²² Χρυσ. Παπαδόπουλος, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου ἐπί Τουρκοκρατίας (1571-1878)*, Ἀθήνησι 1929.

¹²³ Ἀθ. Χρυσοβέργης, «Οἱ θεολογικές...», ὁ.π., σελ. 101, ὅπου καί βιβλιογραφία.

¹²⁴ Ἀθ. Χρυσοβέργης, *Ὁ Πατριάρχης...*, σσ. 104-105. Ν. Φορόπουλος, λ. «Ἐφραῖμ», *ΘΗΕ*, τ. 5, στ. 1166-1167, ὅπου καί βιβλιογραφία. G. Podskalsky, ὁ.π., σελ. 426.

¹²⁵ Ἀθ. Χρυσοβέργης, «Οἱ θεολογικές...», ὁ.π., σελ. 102.

έκδοση ειδικῶν συγγραμμάτων, ὅπως τὰ ἔργα τοῦ δασκάλου Μακαρίου Καλογερά¹²⁶.

Σφοδρότητα στὴν δράση τους εἶχαν καὶ οἱ Δυτικοὶ μισιονάριοι, οἱ ὁποῖοι, βοηθούμενοι καὶ ἀπὸ τὴν εὐρωπαϊκὴ Διπλωματία, προπαγάνδιζαν τὴν αἰρετικές δοξασίες τους μὲ κηρύγματα καὶ μὲ τὴν δημιουργία φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων καὶ σχολείων. Ἡ Ὁρθοδοξία ἦταν ἀνυπερέσπιστη καὶ δεχόταν ἰσχυρές πιέσεις ἀλλοτριώσεως.

Ἀπὸ τὴν ἐπιστολογραφία τοῦ Φιλοθέου καὶ τοῦ Ἐφραίμ μὲ τὸν Καλλίνικο πληροφοροῦμαστε λεπτομερῶς καὶ τὴν ἀπόψεις τους γιὰ τὸν Ἀναβαπτισμό καὶ γιὰ τὴν παραμονὴ τοῦ Κυρίλλου Ε' στὴν Κύπρο, πρῶτο τόπο τῆς ἐξορίας του (1757). Ὁ Κύριλλος ἔφθασε ἐκεῖ φέρνοντας μαζί του «πλῆθος χρυσῶν». Ὁ Φιλόθεος τὸν ὄρο περὶ Ἀναβαπτισμοῦ τὸν θεωρεῖ ψευδοῦρο, ληστρικό, βίαιο καὶ παράνομο, γιὰ τὴν ὑπογραφή τοῦ ὁποῖου ἀπειλήθηκε ἀπὸ τὸν Κύριλλο Ε', χωρὶς νὰ ἐνδώσει. Ἀμφισβητεῖ δὲ καὶ τὴν ὑπογραφή τοῦ ὄρου ἀπὸ τὸν Ἀλεξανδρείας Ματθαῖο καὶ τὸν Ἱεροσολύμων Παρθένιο¹²⁷. Βεβαιώνει τὸν Καλλίνικο ὅτι φυλάττει τὸ «ἀρχαῖον ἔθος», μνημονεύοντας τὸν Ζ' Κανόνα τῆς Β' Οἰκουμένης Συνόδου καὶ τονίζει χαρακτηριστικά: «μισοῦμεν τοὺς νεωτερισμοὺς καὶ τοὺς ἀποφεύγομεν καὶ τὸν ἀναβαπτισμόν οὔτε τὸν ἐδέχθημεν οὔτε τὸν δεχόμεθα»¹²⁸.

Ἀργότερα, ὅταν ὁ Φιλόθεος ἀντιμετώπιζε προβλήματα υγείας, ὁ Καλλίνικος, μὲ ἐπιστολές του, τοῦ συμπαραστάθηκε πάρα πολὺ καὶ τὸν παρηγοροῦσε ἀπὸ τὴν ἐξορία του¹²⁹.

Ὁ Φιλόθεος διατηροῦσε δεσμούς φιλίας καὶ μὲ τὸν δάσκαλο Ν. Κριτία, «τὸ στόμα τῆς Συνόδου», ὅπως τὸν ἀποκαλοῦσαν¹³⁰. Μάλιστα θεωρεῖται ὁ Φιλόθεος καὶ δάσκαλος τῶν γιῶν τοῦ Κριτία. Ἦταν σφοδρὸς ἀντίπαλος τοῦ Κυρίλλου Ε', τὸν ὁποῖο ἀποκαλοῦσε «ὠχρό», καὶ φίλος του Καλλινίκου. Ὁ Κριτίας διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στὴν ἔριδα τοῦ Ἀναβαπτισμοῦ. Καὶ ὁ Κύριλλος τὸν μισοῦσε, τὸν θεωροῦσε πᾶμπλουτο καὶ τὸν συκοφαντοῦσε στὴν

¹²⁶ Ἀρχιμ. Ναυκράτιος Τσουλκανάκης, *Ὁ Μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους Ἅγιος Μακάριος Καλογεράς (+1737)*, Θεσσαλονίκη 1994, σελ. 341, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

¹²⁷ Ζ. 122, σελ. 186. Ἐπιστολὴ τοῦ Φιλοθέου στὸν Καλλίνικο.

¹²⁸ Ζ. 122, σελ. 172.

¹²⁹ Ζ. 115, σσ. 330-334 καὶ 383-385.

¹³⁰ Ζ. 105, σελ. 112. Κυπριανός, *Ἱστορία χρονολογικὴ τῆς νήσου Κύπρου*, Λευκωσία 1902², σελ. 468.

Πόλη «ὡς δημεγέρτη»¹³¹. Στή διαμάχη αὐτή, ἴσως νά ὑπῆρχαν καί οἰκονομικοί λόγοι. Ὁ Κριτίας ὑπῆρξε ἀποκρισάριος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, ἴσως καί αὐτό νά ἦταν ἡ αἰτία τῆς ἐχθρότητας μέ τόν Κύριλλο. Ὁ ἴδιος παραπονιόταν καί ἔλεγε: «Πάσχω διά Κυπρίους». Ὡστόσο, ἡ ἀξία τοῦ Κριτία πανθομολογεῖται¹³², πλὴν τοῦ Ἀθ. Κομνηνοῦ-Υψηλάντη, ὁ ὁποῖος λέγει ὅτι ὁ Κριτίας ἦταν «λίαν ἐπικληνῆς εἰς τό κακολογεῖν»¹³³. Ὁ Κριτίας, πού ἀντιμετώπιζε καί οἰκονομικά προβλήματα, ἐπικοινωνοῦσε μέσω τοῦ Ἄνανία τοῦ Ἀντιπαρίου καί τοῦ δασκάλου Χρυσάνθου μέ τόν Κύπρου Φιλόθεο καί περιέγραφε τήν ἐπικρατοῦσα στήν Πόλη κατάστασι.

Ἡ Κυπριακή Ἐκκλησία ἀντιστάθηκε σθεναρά ἔναντι τῶν Λατίνων καί τῶν λεπλασιῶν τίς ὁποῖες εἶχαν ὑποστει ἀπό αὐτούς. Ὑποτάχθηκε ἐξωτερικῶς στόν Πάπα καί στήν λατινική ἱεραρχία, χωρίς ὅμως νά νικηθεῖ ποτέ πνευματικά¹³⁴.

Στά ὄρια τοῦ ἀφανισμοῦ, λόγω τῆς δράσης τῶν Λατίνων ἱεραποστόλων, εἶχε ὀδηγηθεῖ καί τό Πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας, μέ ἔδρα τήν Δαμασκό¹³⁵. Ἀραβες ἐπίσκοποι ἐξαγοράζονταν γιά νά προσχωρήσουν στήν Οὐνία καί νά ἐκλέξουν ψευδοπατριάρχη, ἀνατρέποντας τήν κανονική τάξη τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς, ἡ ὁποία εἶχε σχεδόν ἐξαραβισθεῖ¹³⁶. Πλήθος αἰρετικῶν ἐπικρατοῦσε στόν πληθυσμό τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Πατριαρχείου¹³⁷.

Ὁ Κύπριος στήν καταγωγή Πατριάρχης Σίλβεστρος, ὕστερα ἀπό τήν ἀνατροπή τοῦ σὺνῆτι Σεραφεῖμ Τανᾶ (ὡς Κυρίλλου ΣΤ', ὁ ὁποῖος καθαιρέθηκε καί ἐξορίστηκε ἀπό τούς Ὀθωμανούς), ἀνέλαβε τό πολύμοχθο ἔργο ἀπόκρουσης τῆς Οὐνίας (1724-1766). Προέβη στή χειροτονία μπτροπολίτη (Εἰρηνοπόλεως Ἄνθιμος), ὁ ὁποῖος καί περιοδεύε, διένεμε βιβλία γραμμένα στά ἀραβικά, ἴδρυ-

¹³¹ Ἐλένη-Νίκη Ἀγγελολομάτη-Τσουγκαράκη, ὁ.π., σσ. 304-307. Τ. Γριτσόπουλος, λ. «Κριτίας», *ΘΗΕ*, τ. 7, στ. 1041-1043.

¹³² Ἀρχμ. Ναυκράτιος Τσουλκανάκης, *Ὁ Μέγας Διδάσκαλος...*, σσ. 63, 73, 94, 191, 335, 269, 409.

¹³³ Ἀθ. Κομνηνός - Ὑψηλάντης, ὁ.π., σελ. 367. Β. Σκουβαράς, «Νικόλαος Κριτίας Προυσαεὺς», *Μικρασιατικά Χρονικά*, 9 (Ἀθῆναι 1961) σσ. 53-112.

¹³⁴ J. Hackett, *A History of the Orthodox Church of Cyprus*, London 1901. G. Podskalsky, ὁ.π., σσ. 32-33.

¹³⁵ Χρυσ. Παπαδόπουλος, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας*, Ἀλεξάνδρεια 1951, σελ. 284.

¹³⁶ Χρ. Πατρινέλλης, *ΙΕΕ*, τ. 11, σελ. 133.

¹³⁷ Ν. Χρυσοβέργης, *Ἐπίτομος ἱστορία τοῦ σχίσματος τῶν Γραικοκαθολικῶν ἐν Συρία*, Πειραιεὺς 1923, 9. Τό ἐν λόγω ἀραβόφωνο Πατριαρχεῖο ἔπαιξε δευτερεύοντα ρόλο στήν ἱστορία τῆς Θεολογίας ἐπὶ Τουρκοκρατίας.

σε σχολεία στο Χαλέπι και άνοιξοδόμησε ναούς¹³⁸.

Ο πατριάρχης Καλλίνικος είχε φιλικούς δεσμούς με τον Σίλβεστρο, όπως συμπεραίνουμε από την επιστολογραφία των δύο άνδρων. Τους απασχολεί έντονα η εκκλησιαστική κατάσταση της εποχής και κυρίως, εν προκειμένω, τό θέμα του Άναβαπτισμού των Λατίνων. Ο Σίλβεστρος φέρεται ύπογράφων τον όρο περί Άναβαπτισμού (1755) του Κυρίλλου Ε΄, αλλά ο ίδιος, σέ μία επιστολή του προς τον Καλλίνικο ισχυρίζεται ότι δέν ύπέγραψε και άρνήθηκε τον Άναβαπτισμό «καίτοι πιεσθείς»¹³⁹. Γιά τό θέμα αυτό, ο ιστορικός Runciman ύποστηρίζει ότι ο Σίλβεστρος έλειπε στην Ρωσία την περίοδο αυτή¹⁴⁰ και, έπομένως, δέν ύπέγραψε. Αντίθετα, ο T. Ware¹⁴¹ αναφέρει ότι ο Σίλβεστρος άρνήθηκε νά ύπογράψει.

Ο Σίλβεστρος, προς έπίρρωση των λόγων του, στέλνει στον Καλλίνικο αντίγραφα επιστολών του προς τον Κύριλλο Ε΄ και τον Κριτία και τον διαβεβαιώνει ότι «δύς και τρίς» πιεσθείς άρνήθηκε νά ύπογράψει τον όρο, διατυπώνοντας τίσ θεολογικές του θέσεις.

Ο Καλλίνικος συμπαρίσταται άπαντώντας και εύχεται μέ θρησκευτικό λυρισμό στον Σίλβεστρο «νά έχη μακρών ήλιών περιτροπός και νίκας κατά των ύψαυχένων Ίταλών, όπως άπαν ύψωμα δογμάτων καθάρη αντίθετον και ως εις χούν λεπτύνη τás εκείνων οικοδομάς...»¹⁴².

Σέ άλλη επιστολή του Σιλβέστρου, μέ την όποία ενημερώνει τον Καλλίνικο ότι σχολιαζόταν η τακτική του στον Άναβαπτισμό ως έγωιστική και για προσωπική του προβολή, ο Καλλίνικος άπαντά δυναμικά μέ μία ωραία επιστολή-όμολογία: «οΐδαμεν ως αλήθειαν, κατά την παρομίαν, πικρά ύπάρχει φίλτατε, αλλά της αληθείας ουδέν τι προτιμίσωμεν, μή γένοιτο Χριστέ μου ... εί τι ύφ' ήμωδν έπράχθη ή έρρέθη, επί συστάσει πέπρακται άγίας Έκκλησίας»¹⁴³. Στή συνέχεια αναφέρεται στον Ζ' Κανόνα της Β' Οικουμενικής Συνόδου και προτείνει τί λύση του προβλήματος μέ Οικουμενική Σύνοδο.

Η έπιμονή των παιπικών μισιοναρίων, νά προβάλλουν την διδασκαλία τους

¹³⁸ Γ. Κονιδάκης, λ. «Αντιόχεια», *ΘΗΕ*, τ. 2, στ. 877-908. Γ. Μεταλληνός, λ. «Σίλβεστρος», *ΘΗΕ*, τ. 11, στ. 150-151, όπου και βιβλιογραφία.

¹³⁹ Ζ. 122, σ. 177. *G. Podskalsky*, ό.π., σελ. 414.

¹⁴⁰ Στ. Ράνσιμαν, *Η Μεγάλη Έκκλησία εν αίχμαλωσία*, Αθήνα 1979, σελ. 618.

¹⁴¹ *T. Ware*, ό.π., σελ. 78.

¹⁴² Ζ. 115, σσ. 289-291. Ήταν η περίπτωση της Μητρόπολης του Χαλεπίου και οι καταδρομές από την έγκατάσταση στην Δαμασκό Λατίνου ψευδοπατριάρχη.

¹⁴³ Ζ. 91, σελ. 558.

ώς κανόνα αληθείας, δημιούργησε αμφιβολίες ακόμα και στους ξένους, στους Άγγλικανούς συγκεκριμένα. Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση του προξένου της Άγγλιας στο Χαλέπι Σέρμαν, ο οποίος συμπαθούσε τους Όρθοδόξους και έσωσε από βέβαιο θάνατο τον πατριάρχη Σίλβεστρο, να στραφεί στην Όρθόδοξη Έκκλησία, προκειμένου να λύσει άπορίες, τις οποίες είχε για θεολογικά θέματα, συγκεκριμένα στον δάσκαλο Ίάκωβο Αναστασίου. Ο Ίάκωβος απευθύνθηκε στον Μακάριο Καλογερά και αυτός με επιστολή του απάντησε με θεολογική ακρίβεια στα έρωτήματα¹⁴⁴. Σημειωτέον ότι ο άγιος Μακάριος Καλογεράς υπήρξε σθεναρός αγωνιστής κατά των Λατίνων και χαρακτηρίστηκε «κατά Λατίνων άριστος σφενδονιστής εις άκρον»¹⁴⁵.

Όπως μās βεβαιώνει ο Έφραϊμ ο Άθηναίος, ο Μακάριος δέν διατυπώνει πουθενά καμία διδασκαλία για τον Αναβαπτισμό, ούτε αμφισβητεί τό βάπτισμα των Λατίνων «διά τίν οικονομίαν». Έρωτηθείς από τον πατριάρχη Σίλβεστρο για τίν αναχειροτονία ενός ιερέα Μαρωνίτη, απάντησε «ότι χρεια έστί κρατείν τό της Έκκλησίας εν τοίς τοιούτοις»¹⁴⁶.

Ο Σίλβεστρος αγωνιούσε για τό ποιμνίό του, προσπαθώντας να αντιμετώπισει τή φθορά τίν όποία προκαλούσαν οί Λατίνοι στον χώρο της δουλωμένης και άνυπεράσπιστης χριστιανικής Άνατολής.

Σύμφωνα με τά χειρόγραφα της Ζαγοράς, και ο διάδοχος του Σιλβέστρου, ο από Χαλεπίου Φιλίμων, ζήτησε από τον Καλλίνικο να του στείλει «τά κατά των της Έκκλησίας ήμων έχθρών πονηθέντα παρ' Αύτης»¹⁴⁷. Από τίν Ζαγορά ο Καλλίνικος στέλνει τά αιτούμενα: «έπέμψαμεν κατά τίν ζήτησίν του βίβλους δύο, θανόντος δέ απώλοντο, έγράψαμεν δίς και τρίς και ούδ' απόκρισιν του διαδόχου αυτού έλάβομεν»¹⁴⁸.

Και στον ευρύτερο έλληνικό χώρο, λόγω του Αναβαπτισμού είχαν δημιουργηθεί και άλλα μικρότερης σημασίας προβλήματα, κυρίως στο τελετουργικό του Μυστηρίου του Βαπτίσματος. Στα χειρόγραφα της Ζαγοράς υπάρχουν αρκετές επιστολές επισκόπων της Θεσσαλίας, οί όποιοι διατυπώνουν σχετι-

¹⁴⁴ Αρχιμ. Ναυκράτιος Τσουλκανάκης, «Του διδασκάλου Μακαρίου Καλογερά επιστολές προς τίν Συρία», *Κληρονομία*, 19 (1987), σσ. 271-314. (βλ. τίν επιστολή I, 13).

¹⁴⁵ Σπ. Λαυριώτης, «Άγιορειτικά χειρόγραφα», *Γρηγόριος Παλαμάς*, 13, Θεσσαλονίκη 1929, σελ. 166.

¹⁴⁶ Μ. Παράνικας, «Περί του κατά τίν ιν' έκατονταετηρίδα αναφανέντος ζητήματος του Αναβαπτισμού», *Έλληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως*, 10 (1877), σελ. 37.

¹⁴⁷ Ζ. 122, σελ. 201. Ο Φιλίμων εκλέχθηκε μετά τίν άρνηση του Πτολεμαΐδος Σωφρονίου να δεχθεί τον θρόνο.

¹⁴⁸ Ένθύμηση του Καλλινίκου στο τέλος της επιστολής.

κές άποριές¹⁴⁹. Η δράση τών Ίησουιτών εἶχε φτάσει μέχρι τίν Ζαγορά¹⁵⁰. Οἱ κακοδοξίες τους προβλημάτιζαν καί ὁ μεθοδευμένος προσπλυτισμός τών Ὁρθοδόξων λυμαινόταν, κυριολεκτικά, τούς ὑπόδουλους. Ὁ Καλλίνικος διδάσκει, κατευθύνει, νουθετεῖ, συγγράφει καί ἀναλώνεται γιά τό δοκιμαζόμενο Γένος.

Εἶναι πολύ χαρακτηριστικά τά ὄσα περιεκτικά γράφει γιά τό πρόσωπό του ὁ μακαριστός ἀρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος, ὡς μητροπολίτης τῆς Δημητριάδος: «Μελετῶντας κανείς τά τοῦ πατριάρχου Καλλινίκου Γ΄ ἔχει τίν αἴσθησις ὅτι μελετᾷ ἓνα Συναξάρι τών πιό σκοτεινῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας. Μέσα ἀπό τά πάθη καί τίς ἀρετές τών ἀνθρώπων ἀναδύεται ἡ μεγαλοσύνη τῆς φυλῆς, πού κατάφερε νά ἐπιβιώσει παρὰ τίς ἀντιξοότητες, διδάσκουσα τίς γενεές, ὅτι οἱ ἴδιοι οἱ ἀνθρώποι εἶναι αὐτοί πού μέ τίν ποικιλία τών χαρακτήρων τους, ἢ ἀφανίζουν ἢ μεγαλύνουν τίν ἱστορική τους καταξίωσι. Πιό πολύ, ὅμως, διδάσκουν ὅτι πέρα καί πάνω ἀπό ὅλα αὐτά ὑπάρχει ἡ Θεία Πρόνοια καί ὁ δάκτυλος τοῦ Θεοῦ, πού στή δεδομένη στιγμή ἐπεμβαίνουν γιά νά ἐπιβάλλουν εἴτε τί δικαίωσι τῆς Νέμεσις, εἴτε τίν τιμωρία τῆς Ὑβρεως»¹⁵¹.

---

¹⁴⁹ Ζ. 122, σελ. 80. Ἐπιστολί στόν Φερσάλων Νικόδημο, ὁ.π., σελ. 3. Ἐπιστολί τοῦ Λιτζᾶς καί Ἀγράφων, Ζ. 101, σελ. 200. Ἐπιστολί στόν Δημητριάδος Γρηγόριο, ἀδελφό τοῦ Καλλινίκου, ὁ ὁποῖος ρωτοῦσε γιά τίν εἰσδοχή ἑνός Λατίνου στήν Ὁρθοδοξία καί γιά γάμο του μέ ὀρθόδοξη. Βλ. Ἀθ. Χρυσοβέργης, «Οἱ θεολογικές...», ὁ.π., σελ. 83.

¹⁵⁰ Μάρκος Ροῦσσος-Μηλιδώνης, Ἑλληνες Ίησουίτες (1560-1573), Ἀθήνα 1993, σελ. 336.

¹⁵¹ Ἀθ. Χρυσοβέργης, Ὁ Πατριάρχης..., ὁ.π., σελ. 10.